

ПЪРВО ИЗДАНИЕ

2026

ГРАДОВЕ с ВЪОБРА ЖЕНИЕ

НАРЪЧНИК за практики,
изследвания и намеси в
градската среда, събран
от опита на „Девет слона“

КАК ДА ПОЛЗВАМЕ ТОЗИ НАРЪЧНИК

„Градове с въображение“ е мислен като отворен формат за споделяне на художествени и изследователски практики. Той събира различни начини на присъствие в града, насочвайки ни към понятия и дисциплини, които ни помагат да анализираме работата си като куратори, артисти или експерти, възприемайки града преди всичко като процес.

Нарекохме този сборник „наръчник“, но мислено добавяме едно малко „почти“ отпреди. Целта ни не е да наложим конкретни процедури, а да помогнем на всеки да изгради свой собствен подход към местата и историите, от които се вълнува.

Проектите, които представяме, често са се случвали еднократно, затова изданието е и своеобразен архив. Към всеки от тях сме добавили аналитични текстове и споделения опит на самите автори. Освен документация, ние предлагаме и спекулативно мислене: при какви условия тези идеи могат да оживеят отново? Как можем да влезем в тяхната методология?

Мислим предложените методи като приложни, затова включихме секцията „Ако искаш, опитай“. Не очакваме всички те да бъдат реализирани физически – дори потапянето в тях през въображението е ценен опит, който променя начина, по който гледаме на улицата си.

Ако търсите повече информация, можете да я откриете на онлайн платформите на фестивала „[Девет слона](#)“ и [Центъра за социална визия](#), както и в материалите на дигиталното издание „[Журнал за социална визия](#)“.

СЪДЪРЖАНИЕ

↑ Последвай стрелката, за да се
върнеш обратно към съдържанието

УВОД: ВЪЗМОЖЕН ЛИ Е ГРАД БЕЗ ВЪОБРАЖЕНИЕ?

A

ПРОСТРАНСТВА НА РЪБА

- 01 НИТО ГРАД, НИТО ГРАДИНА
- 02 МЕЖДУБЛОКОВИ СТРАНСТВА
- 03 ОТВЪД „ИСТОРИЯ
СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“
- 04 НЯКОЙ НЯКОГА ТУК

C

УЧАСТИЕ В ГРАДА

- 01 ЗЕЛЕНОТО МЯСТО БЕЗ ИМЕ
- 02 ДА ИЗТЪЧЕМ ДРУЖБА
- 03 QUEER AS FOLK
- 04 JUICEGROOVE
- 05 UFO СЛОН

E

УПРАЖНЕНИЯ

- 01 ИНСТРУКТАЖ
- 02 ВЪОБРАЖАЕМ СЦЕНАРИЙ ЗА
ЕДНО МЯСТО
- 03 КАКВО ЩЕ НИ ПОПИТА СЛОНЪТ?

ОТ КУХНЯТА НА „ДЕВЕТ СЛОНА“

B

ГРАДЪТ КАТО РАЗКАЗ

- 01 БИТ И БИТАК
- 02 МУЗЕЙ №20
- 03 ОВОЩНИТЕ ГРАДИНИ НА МЛАДОСТ
- 04 ЧЕРВЕНАТА КНИГА НА СОФИЯ
- 05 THE SHINY SEXU: ХЕТЕРОТОПИИ В
СТУДЕНТСКИ ГРАД
- 06 КЪЩА ЗА СЛОН, САМОЛЕТ, ГРАДИНА
- 07 РЕЦЕПТИ ЗА БЪДЕЩЕ

D

ВЪОБРАЖЕНИЕ В КВАРТАЛА

- 01 WHEN THERE ARE NO WORDS LEFT
- 02 ИСТОРИИ ОТ ДЪНОТО
- 03 ГЛЕДКИ ОТ НИКЪДЕ
- 04 НИЕ СМЕ УЛИЦАТА,
КОЯТО ЗАБРАВИХМЕ
- 05 ПЪРВО ЛЮБОВ,
ПОСЛЕ ВСИЧКО ОСТАНАЛО
- 06 СТАЯ НА КРАЯ НА СВЕТА

ФИНАНСИРАНЕ БЛАГОДАРНОСТИ КОЛОФОН

ВЪЗМОЖЕН ЛИ Е ГРАД БЕЗ ВЪОБРАЖЕНИЕ?

Къде се случват срещите в един град? В паузите между маршрутите, в случайните отклонения, в местата, които не са предназначени за нищо конкретно. Много често не там, където градът е предварително планиран. Модерният град всъщност е проектиран да произвежда анонимност – както в парижкия модел на барон Осман, за който Ричард Сенет показва в изследванията си върху връзката между демокрацията и града (*The Conscience of the Eye*, 1990), че прекомерното планиране и хомогенизиране водят до ограничаване на социалната комуникация и отслабване на условията за демократични процеси.

В София можем да проследим това напрежение, насложено и от социалистическото планиране. След Втората световна война върху някогашните махали с гъста мрежа от улици се изграждат представителни централни зони, в които публичността често се рамкира от идеологията – не чрез срещи, а чрез манифестации. Жилищните комплекси с многоетажни блокове, строени след 60-те години, поемат големите вълни на миграция към София, но оставят междублоковите пространства като едни от малкото места, където са възможни спонтанни срещи и действия, случващи се въпреки, а не благодарение на планирането. Публичността не е сценарий, а възниква именно чрез неформални и временни практики. Затова и Ивайло Дичев отбелязва, че градът трябва да създава свои

условия и правила за среща между непознати (*Граждани отвъд местата?*, 2003).

След промените през 90-те градът сякаш избуява – във всеки гараж се появява магазинче, приватизацията води до това в паркове и градинки да растат нови блокчета и бензиностанции. Това неизменно променя траекториите на движение в града като децентрализира градския живот. Новото строителство от последните години пък „изглажда“ града, отваряйки място за еднотипни бизнес центрове около мол „Парадайс“, „Манастирски ливади“ или в новите луксозни зони в центъра. Това вписва София в глобалния феномен на градско „прочистване“ – процес, описан от Рене Бур (*Smooth City*, 2023), при който градовете се превръщат в стерилни, свръхгизайнирани пространства, лишени от конфликт и изненада и подчинени на логиката на потреблението.

В София се насладват различни режими на производство на града. Той се оказва едновременно разкъсан, институционализиран и приватизиран, в който паралелни социални реалности съжителстват, без да се заменят напълно. *Sofia Architectural Guide* (Stoyanova et al., 2013) описва този тип град като „спонтанен“ – съставен от насладвания, несъвпадащи логики и разнопосочни практики на обитаване.

Това усещаме най-вече в начина, по който се движим в града – прескачайки дупки, търсейки пътеки през булевардите или заобикаляйки неочаквано появили се сгради. Този „градски паркур“ се отразява и по фасадите на блоковете – с разнородни дограми и усвоени балкони. Тук си личи „свръхиндивидуализацията“ на прехода – реакция срещу някогашния задължителен колективизъм, която днес често се превръща в пречка пред общи решения и споделена отговорност към средата.

И въпреки това – или именно заради това – София е град на противоречия и напрежения, но и на изненадващи ситуации, в които често се появява спонтанен активизъм. Парадоксално, слабите нива на хомогенизация и дори лошото строителство помагат на ентропията да нахлуе отново – между плочките никнат цветя, а в пукнатините на топлоизолацията се заселват прилепи. София остава град на безброй истории – на хора, улици и растения: споделени, преживяни, мечтани или премълчани.

Така за нас възникна въпросът: пресичайки траекториите си всеки ден – волно и неволно – къде всъщност се срещаме? И кое е онова, което в цялото това различие споделяме? Именно тук разпознахме поле за нашите дейности, поставяйки изкуството на масата за договаряне на света, в който живеем.

Когато стартирахме през 2021 г. с „Център за социална визия“, а по-късно и с фестивала „Девет слона“ (2024) – в чиито рамки са продуцирани и реализирани всички включени в това издание ар-

мистични проекти и упражнения – нашата цел беше да утвърдим парадигмата на разговора. Търсехме проекти, които влизат в диалог с града – разговор, който може да приема различни форми, да се захранва от различни съставки и да търси пресечни точки там, където те сякаш отсъстват. Постепенно разтворихме фестивала към микро-намесите и „меката трансформация“, погледнахме към периферията и започнахме да търсим недочутите истории. Целта беше да изградим безплътни връзки между процеси, хора и инфраструктури. И също така видяхме, че срещата е ключова, но сама по себе си не е достатъчна. За да се случи, тя изисква въображение – способност да допуснем другия, да съжителстваме в различието и да създадем пространство, което още не съществува.

От тези търсения се роди „Градове с въображение“ – издание, вдъхновено от дейностите на Центъра за социална визия и фестивала „Девет слона“ в периода 2022–2025 г. От проведените проекти решихме за този наръчник да очертаем четири основни посоки – не като толкова фиксирани категории, а като начини на работа и мислене в градската среда, които се преплитат, преливат и често съществуват едновременно.

Първата посока е **пространства на ръба** – тя включва проекти, които се развиват в гранични, пренебрежнати или трудноопределими места. Това са междублокови пространства, празни терени, остатъчни зони между функции и режими на ползване. Тук намесите не толкова трансформират, колкото разкриват вече съществуващи напрежения и потенциали, правейки видими онези места, които обикновено остават извън вниманието.

Втората посока е **градът като разказ**. Тук проектите работят с паметта, историите и въображението като начини за разбиране на града. Те събират фрагменти – лични спомени, архиви, митологии – и ги пренареждат в нови наративи.

Третата посока е **участие в града**. Това са практики, които включват хората не просто като публика, а като съавтори. Чрез срещи, съвместни действия и временни общности се създават ситуации, в които градът се преживява колективно. За нас е важен не толкова резултатът, колкото самият процес на събиране, договаряне и съвместно действие.

Четвъртата посока е **въображение в квартала**. Тя се фокусира върху ежедневните пространства и техния скрит потенциал. Проектите тук активират въображението като инструмент за пренаписване на познатото – не чрез радикална промяна, а чрез изместване на гледната точка. Кварталът се превръща в поле за възможности, в което дори най-обикновените места могат да съдържат други светове.

Към тези посоки добавяме и няколко упражнения – отворени формати, предлагащи покани за действие, които могат да бъ-

дат адаптирани, продължени или променени според конкретния контекст.

Защо изкуството? Защото именно то създава условия за срещи, които иначе не биха се случили. Срещи между хора, но и между различни гледни точки, истории и възможни светове. В този смисъл изкуството не просто отразява града, а го отваря – прави място за въображение там, където то липсва. Този наръчник, и практиката ни изобщо, е за повече въображение – не като утопия или носталгия, а като конкретна способност да мислим и преживяваме града заедно. Защото само чрез въображение – и то споделено – срещата става възможна, а градът – не просто инфраструктура, а пространство на непрекъснато договаряне.

Виктория Драганова
София, 2026

ОТ РУХИЯТА НА „ДЕВЕТ СЛОНА“

Попитахме ChatGTP да ни каже стъпките как да направим художествена намеса в градска среда. Това получихме, а ние го коментирахме.

Ако артист иска да да направи намеса, какъв е пътят, към кого да се обърне, какво е нужно като разрешителни? В случая говорим и за участие във фестивал "Девет слона".

Разбира се. По-долу ти давам **примерен драфт за наръчника (ясен и полезен за артисти)**. Може да го използвате като **структура в наръчника** и после да замените или допълните детайли.

1. Избери място¹

Първо трябва да разбереш чия **собственост е пространството**.

Възможни варианти:

- **общинско**² пространство (улица, площад, парк)
- държавен имот
- **частна**³ сграда или фасада

Ако е **частна собственост**, трябва да имаш **писмено съгласие**⁴ от собственика.

2. Определи какъв тип е намесата

Различните намеси изискват различни разрешения.

Най-често срещани⁵ са:

- стенопис / mural
- временна **инсталация**⁶
- скулптурен обект
- пърформанс или събитие
- светлинна или звукова намеса

3. Кандидатствай към фестивала
Фестивалът е първата входна точка, а не администрацията.

¹ Понякога мястото е водещо, друг път идва тя...

² Има най-необикновени общински места – например за проекта на Ашира Морис използвахме трамвай, който е общинска собственост – водихме преговори за наемането му, в последствие с гласуване на Общински съвет мотивирани ни беше отпусната безвъзмездно... За кратко „Девет слона“ влезе директно в политическия дневен рег...

³ За пърформанса на Вероника Десова търсехме празен етаж на бизнес сграда – естествено за символчен наем и добротом желание на собствениците.

⁴ За нас ключово е доверието.

⁵ А ние работим най-често с временни намеси – разходки, работилници, непостоянни инсталции...

⁶ По едно време почти се даде старт на програма за временни инсталации по кварталите – напр. „Открито“ на програма „Навън“. Би било супер да се възобнови процеса и тя най-накрая да се реализира.

Най-често срещани¹ са:

- стенопис² / mural
- временна инсталация³
- скулптурен обект
- пърформанс⁴ или събитие
- светлинна⁵ или звукова намеса

3. Кандидатствай към фестивала

Фестивалът е първата входна точка, а не администрацията.

Обикновено ще трябва да подадеш:

- идея / концепция¹
- визуализация² или референции
- предложена локация³ (или тип пространство)
- кратка информация за теб / екипа

Фестивалът:

- прави селекция
- преценява⁴ дали проектът е реалистичен
- поема ролята на посредник с институциите

4. Одобрение и развитие на проекта (с фестивала)

Ако проектът бъде избран:

- работиш заедно с екипа на фестивала⁵
- доразвивате концепцията според реалните условия
- уточняват се:
 - точната локация
 - мащаб
 - материали
 - срокове

Често тук се случва адаптация към:

- градската среда
- технически ограничения
- административни изисквания

5. Връзка с районната администрация

Почти винаги първата институция е районът, в който се намира мястото.

Районът може да:

- потвърди дали мястото е подходящо
- насочи към нужните процедури
- даде предварително становище

¹ Тръгнете от нещо конкретно и намерете по-голямата тема. Ако проектът надгражда вашата практика, а и въвлича различни хора, слабо представени общности, други гласове, наблюдения върху всякакви взаимодействия в околната среда, знанието на експерти – това е, което търсим.

² Не е толкова важно, защото знаем, че това е процес.

³ Много важно – и трябва да е ясно защо точно там.

⁴ Понякога сме бавим, защото се опитваме да наместим сложни проекти в една възможно най-достъпна програма, също да улесним финансирането или свържем с партньорски организации. Но не се притеснявайте да ни пишете отново.

⁵ Това всъщност е най-важната част, когато проектът от идея започва да си намира пътя в града – колкото по-рано и повече разговори с хора, живеещи в квартала, който изследвате, толкова по-добре

- мащаби
- материали
- срокове

- ✎ Често тук се случва адаптация към:
 - градската среда
 - технически ограничения
 - административни изисквания

5. Връзка с районната администрация

Почти винаги първата институция е **районът**¹, в който се намира мястото.

Районът може да:

- потвърди дали мястото е подходящо
- насочи към нужните процедури
- даде предварително становище

6. Проверка дали са нужни допълнителни разрешителни

В зависимост от проекта може да се изисква:

- разрешение за временен **обект**²
- разрешение за **ползване**³ на публично пространство
- разрешение за културно събитие
- съгласуване с културно наследство (ако е историческа зона)

7. Реализирай проекта

След получаване на нужните съгласувания:

- реализираш намесата
- спазваш договорения срок
- при временни намеси се изисква **демонтаж**⁴

+ Ask anything

¹ Районите, с които сме работили, са изключително положително настроени. Ако на теб се наложи да направиш първия контакт, търси хората, в чийто ресор са културните проекти, информирай ги, покани ги и ги дръж в течение.

² За това ще ви трябва архитектурна скица, която да бъде одобрена – районното кметство ще може да ви насочи по-конкретно към видовете процедури.

³ Ако вашият проект се случва на улицата, в парка, на площада, пишете до Дирекция „Сигурност“, свалете формуляра от тук, като информираме и районната администрация. Има срокове! Няколко дни преди събитието получавате официално разрешение.

⁴ Много важно – особено при инсталации в градска среда, те биват често „демонтирани“ от хора, които по някаква причина се гразнят, или просто ей така – следете за състоянието на вашия проект и го отстранете преди да създаде излишен отпадък или дори опасна ситуация. Да, на други места изкуството остава за по-дълго, но тук това е рядкост. Успех!

ПРОЕКТИ

ПРОСТРАНСТВА НА РЪБА

МОЖЕ ЛИ ХОДЕНЕТО
ДА БЪДЕ НАЧИН ДА
РАЗБЕРЕМ ГРАДА?

A

КАКВО РАСТЕ ТАМ,
КЪДЕТО НИКОЙ НЕ
ПЛАНИРА?

КОИ ФОРМИ
НА ЖИВОТ НИ
ЗАОБИКАЛЯТ,
А НИЕ ДОРИ НЕ
ПОДОЗИРАМЕ ЗА ТЯХ?

ИМА ЛИ ПОЕТИКА В
ИНФРАСТРУКТУРАТА?

КАКВО ИЗГРАЖДА
ГРАДА, БЕЗ ДА
ПРИНАДЛЕЖИ КЪМ
НЕГО?

НИТО ГРАД, НИТО ГРАДИНА

АВТОРИ АНДРЕА ПОПЙОРДАНОВА И ФРАНЧЕСКА КАСТАНЕТИ

МЯСТО

парк „Въртопо“

КОГА

2023

ФОРМАТ

художествено изследване,
разходка и публикация

ИНСТРУМЕНТИ

водено наблюдение, диалог и споделяне на знания, колективно творчество чрез цианотипия, сетивно изследване, storytelling и наименуване на растения

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

етноботаника, урбанизъм,
социално ангажирани изкуства

КЛЮЧОВИ ДУМИ

градска маргиналност, преходни територии, съвместно знание, емпирична изследователска практика, споделена памет, природно-културни взаимодействия, еко-етнография, градска дивост, гранични пространства

ДОПЪЛНИТЕЛНИ МАТЕРИАЛИ

→ [интервю](#)

→ инфо за принт издание

→ [„Непотребен наръчник за Въртопо и неговите бурени“](#)

„Въртопо“ е обширна поляна с гледка към Витоша, разположена между кварталите Дървеница, Младост и Студентски град. Този район в града е и типичен постсоциалистически казус на незавършен преход. Макар теренът да е предвиден като зелена обществена зона в Общия устройствен план, той остава недостъпен като парк заради припокриваща се частна собственост и невъзможност за отчуждаване. Междувременно строителните площадки около него настъпват и става все по-трудно да се намери вход към поляната.

Така, пространството съществува в състояние на продължително „междинно“ – нито изцяло публично, нито частно. Там, където свършват сградите, започва една дива територия – местообитание на плодни дървета, бурени и треви, но също и на бездомни кучета, незаконни постройки, две реки, манастир и още много. За разлика от погредения градски парк с внимателно подбрани декоративни видове и алеи, „Въртопо“ е такова, каквото само избира да бъде във всеки сезон. Тази поляна на ръба на града е своеобразен фрагмент от Софийската равнина такава, каквато е била преди да се превърне в плътно застроено пространство.

През 2023 г. артистката Андреа Попйорданова и етноботаничката Франческа Кастанети организират опознавателна разходка из парк „Въртопо“, където участниците са поканени да открият градския пейзаж чрез растенията и техните истории. Разходката отвежда в една от най-прекрасните диви градини на София, където участниците се запознават с някои от бурените и тревите там и изследват какво могат да разкрият растенията – за нас самите, за почвата и за духа на конкретното място.

МЕТОДОЛОГИЯ В УПОТРЕБА

Разходка, продължаваща около два часа, през които участниците споделят знания и практики, помагачи да се по-топят в мястото с всички сетива като приготвят чай от събрани там изсушени билки, дават имена на избрани от тях растения и заедно изготвят цианотипия.

БЕЛЕЖКИ ЗА БЪДЕЩИ ВЕРСИИ

Намерете място във вашия град, което е между различни категории и е може би застрашено от застрояване или пък промяна на собствеността. Запознайте се с него в различни сезони. Научете интересни развития в историята – за какво е било използвано, на кого е принадлежало, какво е настоящето и бъдещето му.

Тази работилница е вдъхновена от техниките на етноботаниката, дисциплина и начин на работа, която се ситуира между научните методи на ботаниката и равнопоставяне-то им до традиционните познания за растенията. Потърсете научни факти, но и говорете с по-възрастни хора за легенди, начини на употреба, истории.

АКО ИСКАШ ДА ОПИТАШ

По време на разходка, опитайте се да се вгледате в растенията, които срещате, и да отбележите колкото се може повече наблюдения за средата, която ги заобикаля. В традиционното именуване на едно растение често има информация, която индикира къде се е намирало то, когато е било именувано, в какъв цвят или сезон цъфти, дали вирее във влажни или сухи зони. Опитайте се да измислите свои имена, след което потърсете възприетите за него “народни” имена и ги сравнете. Пример за растение с доста интересно име е една от билките, които открихме във Въртопо: Блатният тъжник, също брястолистно орехче, блатно от-вратниче, ливадник.

Франческа Кастанети е етноботаник, свързана с Центъра за биокултурно разнообразие в Кент, която работи в областта на билкарството, етноботаниката и културата. Чрез етнографски подход и работа с общности тя изследва връзките между растения, знания за земята, разказване на истории и ритуали.

Андреа Попйорданова е художник, чиято практика се развива между илюстрацията, книгата и графичния дизайн, с интерес към връзките между хората и пространствата, които обитават. През 2021 г. създава „Първа линия“, въображаем пътеводител за Слънчев бряг, а от 2022 г. развива проекти като „Овощни градини“ и „Градска реколта“, изследващи неформалните зелени пространства в София. През 2025–2026 г. участва в международна резиденция между Франция, Испания и България, фокусирана върху територии със замърсени почви, в партньорство с колектива „Градоскоп“.

МЕЖДУБЛОКОВИ СТРАНСТВА

АВТОРИ СЪПРОМАТ И КОНСТАНТИН ГЕОРГИЕВ

МЯСТО

кв. „Кюлюците“, София

КОГА

2024

ФОРМАТ

аудиоразходка с инсталативни
намеси

ИНСТРУМЕНТИ

художествено изследване, участие,
моментна арт инсталация

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

театър, драматургия, урбанизъм,
културно наследство

КЛЮЧОВИ ДУМИ

градска фантазия, въображаеми
институции, наблюдение на
детайли, инфраструктура,
междублокови пространства,
архивно изследване, наратив,
потпящо преживяване, градски
разкази, гранични пространства,
преосмисляне на пространството,
периферия

ДОПЪЛНИТЕЛНИ МАТЕРИАЛИ

→ [аудио разходка](#)

„Междублокови странства“ е аудиоразходка, която по фантастичен начин ни превежда през улиците на квартала „Ключците“. Тя ни потапя в историите на сградите и невидимите инфраструктурни логика на квартала. Работейки с архивни документи и теренни проучвания, артистите изграждат наратив, който излиза извън рамките на конкретни събития и исторически периоди. Централна роля в него има въображаемият „Център за градски изследвания“, а участниците в разходката се превръщат в негови сътрудници.

Още в началото на разходката всички участници получават инструменти, с които да посочват елементи, важни за въображението и града. Тези елементи най-често са детайли, които иначе остават незабелязани. Синият цвят, нанесен от участниците с тебешири и водоразтворима боя, служи като код и позволява на всички да разпознаят какво другите са открили или посочили като значимо. В същия цвят са и визърите, през които човек може да се възледа в определен детайл и да го открие от околността. Самият плакат на разходката е с голяма дупка в средата – знак, че всеки градски детайл може да бъде изследователски обект за въображаемия „Център за градски изследвания“.

Сътрудничеството между колектива „Съпромат“ и антрополога Константин Георгиев поставя работата им на пресечната точка между художествената практика и градската антропология, като подчертава слушането, вниманието и участието като методи за разбиране на града. Намерените обекти и функционалните истории на междублоковите странства отварят прозорци към миналото и бъдещето на квартала и множеството му възможни същности. Градовете са едновременно места за живеене и индустриално-транспортни възли, като често тези функции съществуват рамо до рамо, а преживяването на техните граници е различно за всеки от нас.

Чрез формата на аудиоразходка проектът активира тези междинни пространства като територии на въображение и изследване, а не като обекти на носталгия или реконструкция. Въображаемият „Център за градски изследвания“ функционира като критически инструмент – той едновременно пародира институционалното производство на знание и го демократизира. Участниците се превръщат в съизследователи, чиито наблюдения се третират като валидни градски данни. Така се поставя под въпрос доминиращият технократичен модел на планиране, който често маргинализира всекидневния опит. Фокусът върху невидимите инфраструктурни логика – потоци, граници, функционални припокривания – разкрива как централизираното модерно планиране продължава да структурира съвременния град в рамките на новите му идеологически и икономически измерения.

МЕТОДОЛОГИЯ В УПОТРЕБА

Проектът използва предварително подготвен аудиозапис, който всеки може да слуша от собствено устройство. Записът води участниците по улиците, като им казва кога да завият и къде да спрат. Наративът обединява исторически сведения, социална теория и упражнения по творческо писане.

В рамките на колективната разходка участниците получиха и инструменти, с които да „наградят“ реалността около себе си, като с характерен син свят очертаят или го украсят различни предмети и находки в околните пространства. Сюрреалистичните елементи на аудиозаписа бяха подчертани от временни инсталации и намеси в градската среда.

БЕЛЕЖКИ ЗА БЪДЕЩИ ВЕРСИИ

Остава въпросът дали можем – а дори и дали трябва – да се опитаме да архивираме временните намеси в градското пространство така, както сме запазили и архивирали аудиозаписа. От една страна това би позволило да се запази оригиналното преживяване, чиято плътност е донякъде изградена от взаимодействието между аудиозаписа и артистичните намеси в средата. От друга страна такова пълно архивиране би противоречало на оригиналния замисъл на проекта, който разчита на известен елемент на фриivolност, експеримент и импровизация.

АКО ИСКАШ ДА ОПИТАШ

Аудиоразходката може да бъде преживяна самостоятелно. Началната точка е градинката на ул. „Панайот Волов“ 13А. Когато сте там, пуснете си аудиозаписа, достъпен на този [линк](#). Препоръчваме да използвате слушалки с добра шумоизолация.

Сдружение „Съпромат“ е артистичен колектив, основан от Михаела Добрева и Борис Далчев. Работят върху имърсивни и сценографски проекти, включително „Невидимите градове“, визуалната среда за посещението на Олга Токарчук (2022) и пърформанса „Другият сън“ (2023).

Константин Георгиев е антрополог с интерес към градските изследвания, политическото въображение и насилието. Преподава в департамент „Антропология“ на НБУ. Докторант от Университета Райс с изследване върху трудовите практики и политическите въображения в постиндустриален град в Източен Сибир. Работи в киното и телевизията и сътрудничи с визуални артисти, вкл. по серията „Природен индекс“ на Мартин Атанасов. Заедно с Александър Попов е съосновател на „Космотехника“ – колектив, изследващ пресечните точки между научната фантастика, социалните науки и хуманитаристиката.

ОТВЪД „ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“

АВТОРИ МАРИЯ ИЛИЕВА И МАРТИН ТОМОВ

МЯСТО

около бул. „История славянобългарска“, София

КОГА

2024

ФОРМАТ

визуално изследване и есе

ИНСТРУМЕНТИ

видео, есе, теренна работа, аудио запис, картографиране, художествено изследване

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

визуална антропология, екология, урбанизъм, философия на антропоцена, културни изследвания

КЛЮЧОВИ ДУМИ

инфраструктурна поетика, антропоцен, отвъд-човешко, периферия, лиминални пространства, градска екология, посттоталитарно наследство, мултивидова перспектива, гранични пространства, постсоциалистическа инфраструктура, градска гивост

ДОПЪЛНИТЕЛНИ МАТЕРИАЛИ

→ [Vugео](#)

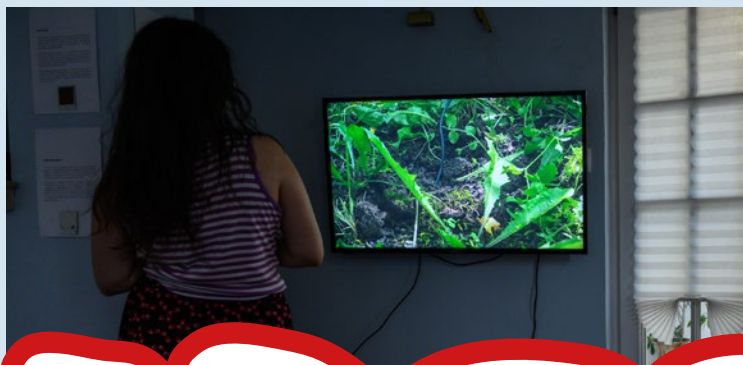
→ [есе](#)

„Отвъд История Славянобългарска“ е визуално изследване, което проследява образа на града чрез неговата периферия и гранични пространства. Проектът насочва вниманието към начина, по който урбанистичните територии създават собствени наративи и значения без необходимост от допълнителни интервенции – как самото пространство се превръща в носител на поезика, памет и трансформация.

Артистите работят с бул. „История славянобългарска“ като лиминална линия между център и периферия и изграждат пътешествие през четири инфраструктурни топоса: периферията на парк „Надежда“, изоставената сграда на ПГЖПТ „Никола Корчев“, ТЕЦ „София“ и Централните софийски гробища. Тези места са разгледани не като функционални обекти, а като живи структури, обитавани от „отвъд-човешки“ агенти – мъх, вода, почва, растения, животни, както и самата материална инфраструктура. Видеоинсталацията проследява взаимодействието между инфраструктурни остатъци и природни трансформации, разкривайки как тези пространства оформят сетивния и културен опит на града. Авторите използват взаимодействието между визуални и аудио документи, за да представят пространството като съвкупност от различни сетивни пластове на значения. Освен видео материал е използван и високочувствителен микрофон, улавящ скритите шумове в почвите или широкообхватен микрофон, улавящ разликата в звуковата среда на пространствата. Артистите виждат себе си не като контролиращи субекти, а като наблюдатели и документатори на съвместното съществуване между човешко и нечовешко. Инсталацията е подкрепена със своеобразно изследване върху историята и корупционните практики, които водят до разпада на избраните места.

По този начин проектът предлага мултивидова перспектива, която надхвърля антропоцентричния поглед към града. Чрез визуални и звукови похвати авторите документират не-човешките ритми и процеси, които продължават дори след отстъпването на човешкото присъствие. Пост-социалистическият град се мисли като автономен организъм, в който разпадат, корупцията, посттоталитарното наследство и екологичната трансформация се преплитат с устойчивост, адаптация и нови форми на живот.

„Отвъд История Славянобългарска“ разглежда устойчивостта, адаптацията и новите форми на живот не като абстрактни понятия, а като процеси, които се случват в конкретни градски структури, където човешки и не-човешки светове се преплитат с въпроси за памет, власт и разпад. Вместо големи жестове и универсални решения, проектът работи чрез микро-действия, наблюдение и присъствие, като използва изкуството не като инструмент за бърза трансформация, а като начин за задълбочаване на разговора, отваряне на перспективи и изграждане на по-устойчиви и чувствителни отношения към града като жив процес.

МЕТОДОЛОГИЯ В УПОТРЕБА

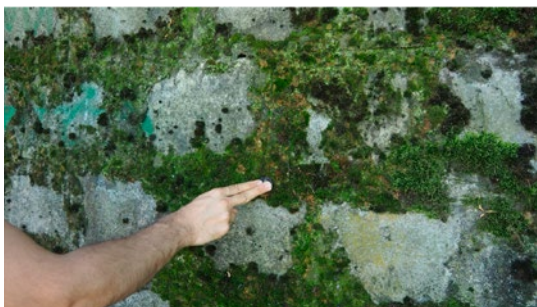
Теренна работа в гранични градски пространства, комбинирана с визуална етнография, аудиовизуално документиране и теоретично изследване. Методът съчетава художествено наблюдение с антропологически и екологични подходи, като разглежда инфраструктурата като носител на поетика и политическо значение.

БЕЛЕЖКИ ЗА БЪДЕЩИ ВЕРСИИ

Проектът може да бъде развит в други градове или периферни зони, като методът бъде адаптиран към локални инфраструктурни топоси и екологични контексти. Възможно е разширяване чрез включване на архивни материали, устни истории или по-дългосрочно теренно наблюдение.

АКО ИСКАШ ДА ОПИТАШ

Избери гранично място в града си. Останни там достатъчно дълго, за да наблюдаваш не само хората, но и нечовешките процеси. Документирай онова, което обикновено остава незабелязано – шумове, следи, разпад, растеж. Опитай се да „чуеш“ инфраструктурата. Заинтересувай се за историята на тези места, техните трансформации, прегледай достъпната информация онлайн за инвестиции, прехвърляния, отговорности. Търси за връзките с по-големи екологични процеси.

Мария Илиева е мултидисциплинарна художничка, работеща с рисунка и текст, чиято практика изследва паметта, езика и преживяването на миграция. Опирайки се на личен опит между различни културни контексти, тя пререосмисля социални и вътрешни граници.

Мартин Томов е антрополог и част от екипа на „Грийнпийс“ – България, с интерес към изкуство и социално ангажирани практики. Работи по теми като климатичната криза, екологичната справедливост и социалните неравенства, включително в градски и международен контекст.

НЯКОЙ НЯКОГА ТУЖ

АВТОРИ МАРИЯ МАКЕДОНСКА И НИКОЛА ЗАМБЕЛИ

МЯСТО

гр. Бухово, Централното управление на „Редки метали”, последващи представления в Паволче и Видин

КОГА

2025

ФОРМАТ

поетична разходка, филм

ИНСТРУМЕНТИ

устна история, обмен с общността, аудио запис, поетично писане, видео документиране

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

филм, литература, визуална антропология, културна памет, документално кино, урбанизъм

КЛЮЧОВИ ДУМИ

памет, отсъствие, периферия, принадлежност, постиндустриални градове, общност, градска гивост, гранични пространства, постсоциалистическа инфраструктура

„Някой някога тук“ е поетично изследване на отсъствието, паметта и принадлежността. Проектът търси смисъл там, където сградите изчезват, а официалният разказ мълчи – в периферни градски пространства, белязани от индустриален упадък и социална трансформация.

Проектът е продължение на дългогодишното сътрудничество между Мария Македонска и Никола Замбелли, започнало в рамките на „Резиденция Баба“ (2023) и развито чрез „Руините на паметта“ (2024). За „Някой някога тук“, артистите насочват вниманието си към град Бухово – бивш миньорски град близо до София, белязан от индустриален упадък. По време на държавния социализъм градът е интегриран в националната икономика чрез добива на уран, който структурира жилището, труда и социалната инфраструктура. След закриването на мините следва обезлюдяване, институционално оттегляне и символна маргинализация.

Проектът не разглежда упадъка чрез статистика, а чрез памет и разказ. Изчезнали или нефункциониращи сгради продължават да съществуват в историите на жителите. Чрез теренно изследване, устни свидетелства, поетично писане и съвместни разходки артистите създават филм, който третира паметта като форма на пространствена практика. Те създават колективен поетичен архив на загуба, съпротива и въображение.

Методологията на проекта се основава на внимателно забавяне и чувствителност към времето и пространството на града. Вместо да документира или анализира отвън, проектът създава пространство за съ-преживяване и въображение, където спомените и тишината стават активни участници в разказа. По този начин подходът поставя акцент върху въздействието на локалните истории и начина, по който те могат да променят разбирането за мястото и неговата културна памет.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

В град Бухово местни жители споделят своите спомени, загуби и усеждане за принадлежност, свързани с изоставените сгради, а разговорите се документират чрез видео и фотография. След всеки разговор с интервюирания се създава поетичен текст като начин личната история да се превърне в общ спомен. Накрая думите и образите се трансформират в поетичен перформанс и се връщат в пространството чрез прожекция на създадения визуален материал, така че мястото да „проговори“ с гласовете на своите жители.

**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Проектът може да бъде адаптиран към други периферни квартали или малки градове с разпадаща се инфраструктура и загубена индустриална идентичност. Може да се развие също като пътуващ архив на текстове и образи, интерактивна карта на гласове и спомени или серия от работилници по писане и визуално мислене с местни общности.

**АКО ИСКАШ
ДА ОПИТАШ**

Открий своето място – квартал, индустриална зона или изоставена сграда, в което миналото още говори чрез изоставените сгради и спомените на хората. Остани достатъчно дълго, за да чуеш историите на хора, които са живели или работили там. Покани ги да разкажат, но и да пишат заедно с теб. Върни думите им обратно в пространството, като организиращ публично събитие на самото място – четене, прожекция или звукова разходка.

Мария Македонска е писателка, сценаристка и документалист, чиято практика съчетава литература, теренно изследване и поетичен разказ. Работи с изчезващи места, усна история и културна памет, създавайки хибридни форми между документално и художествено. През 2023 г. участва в „Резиденция Баба“, където започва сътрудничеството си с Никола Замбелли. През 2024 г. двамата реализират проекта „Ruins of Memory“, а същата година Мария участва във фестивала „Девет слона“ с проекта „Бит и битак“.

Никола Замбелли е режисьор и визуален изследовател, работещ на пресечната точка между философия, документално кино и теренна работа с уязвими общности. Завършил е херменевтична философия в Болоня и документално кино в IED Милано. Практиката му се фокусира върху наративната идентичност и социалната трансформация чрез разказване. Работил е в палестински села, затвори и постсоциалистически контексти, а през 2023 г. участва в „Резиденция Баба“ в България.

ПРОЕКТИ

ГРАДЪТ КАТО РАЗКАЗ

КАК ГРАДЪТ
РАЗКАЗВА, КОГАТО
ГО СЛУШАМЕ?

МОГАТ ЛИ
ТРАМВАИТЕ
ДА РАЗКАЗВАТ
ИСТОРИИ?

В

КОГА
ПРОТИВОРЕЧИЕТО
ПРАВИ ЕДНО МЯСТО
ЖЕЛАНО?

КАК СЕ ИЗМЕРВА
СТОЙНОСТТА НА
ЕДНО МЯСТО?

ИМА ЛИ РЕЦЕПТА
ЗА КОЛЕКТИВНО
ВЪОБРАЖЕНИЕ?

БИТ ѿ БИТАК

АВТОР МАРИЯ МАКЕДОНСКА

МЯСТО

битак в Малашевци, „Попа“, ж.к.
„Млагост“, Swimming Pool

КОГА

2024

ФОРМАТ

артистично изследване,
градска намеса с временна сергия

ИНСТРУМЕНТИ

слушане, разговор, устна
история, партиципативен
обмен, художествено изследване,
архивиране на гласове, намеса в
публичното пространство

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

урбанизъм, културна антропология,
литературни практики, социално
ангажирано изкуство, културно
наследство

КЛЮЧОВИ ДУМИ

неформални градски икономики,
среща, градска периферия,
ежедневие, градски разкази,
неформални градски икономики

ДОПЪЛНИТЕЛНИ МАТЕРИАЛИ

→ аудио материали

„Бит и битак“ на Мария Македонска разглежда битака в Малашевци като ключово пространство на постсоциалистическа градска неформалност, където икономическото оцеляване, социалният обмен и паметта се преплитат извън институционалните рамки. Битаците в Източна Европа възникват и се разрастват през 90-те години като адаптивен отговор на разпадането на гържавния социализъм, безработицата и оттеглянето на социалната държава. В София пазарът в Малашевци продължава да функционира като огромен неформален икономически и социален център, съществуващ паралелно на официалната търговия и глобализираното потребление.

За проекта артистката записва истории от хора, продаващи на битака. Изхождайки от разбирането, че писането не е само процес на подреждане на думи, а практика на слушане, разговор и внимание, Мария Македонска изгражда проект, основан на спонтанни срещи и неформални връзки между непознати. „Писането е слушането на незначителни разговори, които всъщност са многозначителни“, споделя тя – мисъл, която стои в основата на „Бит и битак“. Първоначално въпросите ѝ към търговците са насочени към самата търговия и решенията, които взимат. В последствие фокусът се измества към живота на самите продавачи.

Тя пренася историите в града чрез една мобилна сергия, която се появява на различни места в София по време на фестивала „Девет слона“. Предметите от сергията могат да бъдат „закупени“ с вслушване в събраните истории. Записаните разговори се превръщат в разменната валута на сергията – гласовете на хората определят „цената“ на предметите.

Актът на „плащане“ чрез слушане поставя в центъра гласа, присъствието и времето като алтернативни форми на стойност, оспорвайки неолибералните представи за продуктивност и обмен. Тази преоценка отразява постсоциалистически условия, в които неформалните практики компенсират структурни неравенства и икономическа несигурност.

Битакът се разгръща като жива градска екосистема – мястото на икономическа необходимост, социално присъствие и памет. Проектът не търси да романтизира пазара, а да покаже неговата сложност, бъркотия и човешка плътност, в която индивидуалните гласове често остават нечувани.

Разположен в контекста на дебатите за всекидневния урбанизъм и неформалните икономики, проектът показва, че постсоциалистическият град се формира не само от политики и транснационален капитал, а и от микро-практики на оцеляване, социалност и създаване на смисъл, които продължават да съществуват в междинните пространства на града.

МЕТОДОЛОГИЯ В УПОТРЕБА

Проектът използва теренна работа, интервюта и обектно-базирано разказване. На битака събираме устни истории от продавачи от живота им и за предметите, които продават, като разговорите се записват като аудиоархив. След всеки разговор купуваме по един предмет. В следващ етап предметите се предлагат от поп-ъп сергия в центъра на София, където могат да бъдат получени не срещу пари, а срещу изслушване на историята на продавача.

БЕЛЕЖКИ ЗА БЪДЕЩИ ВЕРСИИ

Проектът може да бъде адаптиран за групи битпазари, квартални пазари или градове. Може да се разшири с визуална документация, участие на самите продавачи, аудиоархив или дигитална карта на предметите и историите. Процесът може да се обърне – артисти да продават на битака свои произведения.

СВОБОДНИ ИНСТРУКЦИИ

Намери пространство на обмен. Събери истории, свързани с хора и предмети. Запиши разговори с хора от различни поколения. Пренеси тези истории в нов публичен контекст, където акцентът е върху вниманието и слушането, а не върху покупката. Създай маршрут или действие, в което тези гласове се чуват на самото място, за което разказват.

Мария Македонска е писателка, сценаристка и документалист, чиято практика съчетава литература, теренно изследване и поетичен разказ. Работи с изчезващи места, усна история и културна памет, създавайки хибридни форми между документално и художествено. Заедно с Андrea Попйорданова, София Попйорданова и Мила Янева Табакова създава изложбата НЕдвижими в ARTKL, базирана върху текстове за постсоциалистически имоти под наем в София. В „Резиденция Баба“ участва в интерактивната инсталация „Чувам те“, която свързва непознати в емоционален разговор.

МУЗЕЙ №20

АВТОР АШИРА МОРИС

МЯСТО

спирка „28-ми пощенски клон“,
срещу гара „Искър“, София

КОГА

2025

ФОРМАТ

поп-ъп музей, звукова и
документална инсталация в
трамвай

ИНСТРУМЕНТИ

интервюта, аудио записи, теренна
работа, кураторска селекция,
архивни материали, фотография

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

градска история, визуална
антропология, културни
изследвания, урбанизъм, устна
история, документалистика

КЛЮЧОВИ ДУМИ

градска памет, транспортна
инфраструктура, ежедневие,
немонументална история,
постсоциалистическа
инфраструктура, преосмисляне на
пространството

„Музей №20“ е поп-ъп музей, посветен на ежедневието на трамваите от депю „Искър“ и на хората, които ги управляват, ремонтират и използват. Проектът се помещава в трамвайна мотриса, спрян в близост до депюто, като за една вечер превръща обикновено превозно средство в пространство за памет, разказ и среща.

Жълтите трамваи по линията на № 20 започват своя път в София през 1989 г. – символична гранична година между социализма и постсоциализма – и продължават да бъдат част от градския пейзаж и ежедневието на софиянци. Проектът улавя техния живот в момента, в който предстои да бъдат заменени с по-модерни мотриси, като използва музейния формат, традиционно запазен за миналото, за да документира настоящето. Предстоящата помяна на трамваите ситуира проекта в контекста на европейски инфраструктурни режими, където „прогресът“ често заличава вълпътени навици и привързаности.

По време на представянето, посетителите могат да разгледат експонати и да чуят записани интервюта с ватмани, техници и пътници. Така „Музей №20“ създава колекция от спомени, преживявани в движение, и предлага алтернативна форма на градска история, изградена от гласове, жестове и рутинни практики, които обикновено остават невидими. Проектът създава памет в реално време: историята не се извлича от архив, а се произвежда чрез употреба. Така „Museum №20“ предлага алтернативен модел на наследяване, основан на всекидневната практика, а не на монументалното представяне.

Проектът функционира и като форма на партиципативна градска практика, която активира ежедневиите участници в градския живот – ватмани, техници и пътници – не само като обекти на разказ, а като съавтори на съдържанието. Проектът поставя обществения транспорт сред малкото останали споделени градски преживявания в среда, белязана от приватизация и индивидуална мобилност.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

Проектът комбинира теренна работа, интервюта, аудио документиране и кураторска селекция, като използва мобилното пространство на трамвая като музейна среда. Методът поставя акцент върху устната история, ежедневните практики и немонументалните форми на памет.

**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Проектът може да бъде адаптиран за други линии, гена или транспортни средства, както и разширен чрез видео, архивни фотографии и дигитална платформа за събиране на спомени от пътници и служители.

**АКО ИСКАШ ДА
ОПИТАШ**

Намери обект или инфраструктура от ежедневието, която е на път да изчезне или да се промени. Събери историите на хората, които я използват, поддържат или обитават, и създай пространство, в което тези гласове могат да бъдат чути.

Ашира Морис е независим репортер и доцент в Колежа по журналистика и комуникации на Университета на Флорида, работеща между Талахаси и София. Практиката ѝ изследва местните градски среди и е публикувана в издания като *Foreign Policy*, *Artforum* и *99 Percent Invisible*, с фокус върху теми като софийските междублокови пространства и неформалната градска среда.

ОВОЩНИТЕ ГРАДИНИ НА МЛАДОСТ

АВТОР АНДРЕА ПОПЙОРДАНОВА

МЯСТО

жк. „Младост 1“, София

КОГА

2022

ФОРМАТ

разходка, картографиране, визуално и текстово изследване

ИНСТРУМЕНТИ

теренна работа, аудио/визуални записи, карта, интервюта, илюстрация, художествено изследване

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

урбанизъм, градска екология, визуална антропология, социална история, културни изследвания

КЛЮЧОВИ ДУМИ

градска растителност, междублокови пространства, социални истории, микро-действия, картографиране, устойчивост, квартална екология, локално участие, градска дивост, градски разкази

ДОПЪЛНИТЕЛНИ МАТЕРИАЛИ

→ [карта](#) (pdf)

„Овощните градини на Младост“ изследва неочакваното присъствие на овощни дървета в жилищните комплекси на софийския квартал „Младост“ – голям постсоциалистически жилищен район. Тези дървета съществуват до голяма степен извън официалното градско планиране, но формират устойчива екологична и социална инфраструктура, разкривайки импровизационния и адаптивен характер на постсоциалистическия градски живот.

Андреа Попйорданова изследва произхода на тези дървета, тяхната връзка с жителите и начина, по който присъствието им създава скрити истории и социални взаимодействия в градската среда. Проектът поставя акцент върху всекидневната грижа и неформалното поддържане на градската растителност, документирайки тези практики. Така се откроява гражданска практика в контраст с централизираните, „отгоре-надолу“ модели на планиране. Докато институционалното планиране традиционно се фокусира върху функционалното зонироване и формалните зелени площи, жителите създават жива, самоорганизираща се градска екология, свързваща социални отношения, памет и сезонни ритми.

Проектът е представен чрез разходка в квартала с разкази за дървета, техните грижещи се общности и роля. Към проекта е изготвена специална карта на дърветата, която визуализира информацията по достъпен начин и позволява на посетителите да преживеят квартала през различни гледни точки.

Разходката като метод и постепенно развиваща се карта подчертават времевостта, натрупването и пластовото възприятие. Картата не налага еднозначно тълкуване, а предлага рамка за множество прочити, отразявайки градският опит като фрагментиран, хибриден и непрекъснато преговарян между държавно планиране, неолиберални инвестиционни натиски и ежедневни практики. „Овощните градини“ изследва как непланираната градска растителност влияе на пространството и живота на хората в него. Дърветата са не само екологичен елемент, но и социален знак – свързват миналото и настоящето на квартала, хората и местата, в които живеят. Неформалните зелени пространства допринасят за социална и пространствена справедливост, предоставяйки места за срещи, грижа и локално знание в квартали, често пренебрегвани от общинските стратегии. Овощните дървета функционират като ненаатрапчиви маркери на приемственост, свързващи наследството на социалистическото планиране с адаптивните практики на съвременните жители. Методите на Андреа демонстрират как микро-действия и дългосрочно присъствие разкриват невидими аспекти на живота в града, като разширяват разбирането ни за принадлежност, устойчивост и свързаност.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

Проектът комбинира теренна работа, разходки по маршрути, интервюта с жители, аудио и визуално документиране, картографиране и художествено изследване. Методът поставя акцент върху наблюдението на неочакваните или забравени елементи на градската среда – дървета, междублокови пространства, взаимодействия между хора и растения.

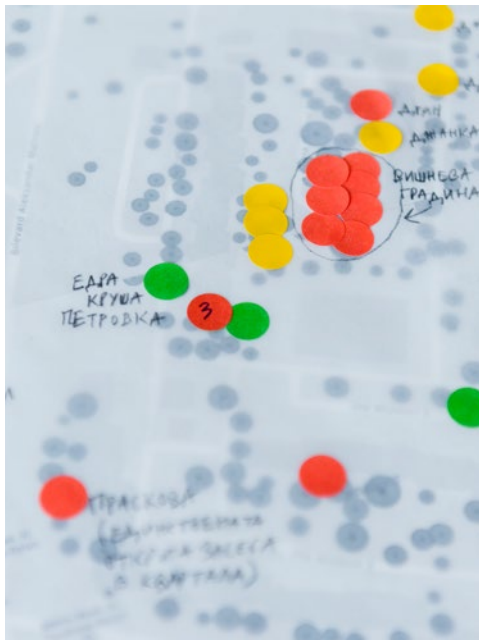
**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Проектът може да се приложи и в други квартали или градове, с внимание към локалните специфики на градската растителност, история и социални взаимодействия. Възможно е включване на архивни материали, устни истории, фотография и видео за задълбочаване на картата и разказа.

**АКО ИСКАШ ДА
ОПИТАШ**

Разходи се из квартала си и потърси непознати дървета или зелени пространства. Наблюдавай тяхното състояние, околната инфраструктура и хората около тях. Документирай всичко – чрез скици, записи, текст или карта – като се опиташ да „чуеш“ и разкажеш историите на растенията и хората заедно.

Можеш да избереш и едно дърво в квартала си, наблюдавай го няколко дни и запиши как се променя, какво се случва около него, какво хората разказват за него. Опитай се да го свържеш с други дървета или места в квартала чрез карта или визуален дневник.

Андреа Попйорганова е художник, чиято практика се развива между илюстрацията, книгата и графичния дизайн, с интерес към връзките между хората и пространствата, които обитават. През 2021 г. създава „Първа линия“, въображаем пътеводител за Слънчев бряг, а от 2022 г. развива проекти като „Овощни градини“ и „Градска реколта“, изследващи неформалните зелени пространства в София. През 2025–2026 г. участва в международна резиденция между Франция, Испания и България, фокусирана върху територии със замърсени почви, в партньорство с колектива „Градоскоп“.

ЧЕРВЕНАТА КЪЖИГА НА СОФИЯ

АВТОР ВИКТОР ДАМОВ

МЯСТО

представяне в книжарница
„Светофар“, София

КОГА

2024

ФОРМАТ

документално изследване, теренна
работа, и академично есе

ИНСТРУМЕНТИ

интервюта, наблюдение,
фотография, теренно
картографиране, критически
анализ, художествена и визуална
документация

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

урбанизъм, архитектура, градска
социология, културни изследвания,
социална антропология

КЛЮЧОВИ ДУМИ

социално-градска ценност,
егалитарност, градска общност,
джентрификация, културна
инфраструктура, участие, градско
овластяване, градски разкази,
неформални градски икономики,
социална справедливост

ДОПЪЛНИТЕЛНИ МАТЕРИАЛИ

→ [Video](#) (4 епизода)

→ [есе](#)

→ [интервю](#)

„Червената книга на София“ е документално изследване на архитекта и изследовател Виктор Дамов, което проследява градските пространства в София, отличаващи се с неформалност и социална значимост. Проектът представя места като кафенета, стари кина, читалища и културни центрове, които се използват от различни социални групи, но които са застрашени от изчезване под натиска на неолибералния урбанизъм и джентрификация.

Проектът се фокусира върху идеята за „социално-градска ценност“ – пространства, които предоставят егалитарен достъп, насърчават взаимодействие между различни социални групи и позволяват чувство за принадлежност и овластяване на ползвателите. Чрез изследване на шест ключови места (Фабрика Автономия, Независимо читалище „Коприва“, кино „Влайкова“, Културен клуб на Великотърновеца, кафене „Париж“ и Център за култура и дебат „Червената къща“) Дамов демонстрира как тези пространства формират невидима социална инфраструктура, която може да служи като модел за по-справедливо и включващо градско бъдеще.

Проектът съчетава теренна работа, наблюдение и интервюта с визуална документация и критически анализ на градските процеси, като обръща внимание на джентрификацията, социалната сегрегация и процесите на културна асимилация в центъра на София.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

Проектът комбинира наблюдение на градски пространства, теренни проучвания, интервюта с ползвателите на местата, фотографско и визуално документирание, както и теоретичен и критически анализ на процесите на джентрификация, социална сегрегация и културна асимилация, както и възможните реакции спрямо тях. Общият подход акцентира върху разбирането на егалитарността, общностната значимост и непринуденото социално взаимодействие в рамките на центъра на София.

**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Проектът може да се разшири чрез документирание и анализ на нови градски територии и пространства (включително и такива в други градове). За задълбочаване на изследването е възможно да се добавят интерактивни карти, видеоистории, дигитални архиви и др. На теоретично ниво концепцията за „социално-градски ценности“ търпи изчистване и надграждане.

**АКО ИСКАШ ДА
ОПИТАШ**

Излез навън! Наблюдавай внимателно града и обществените му пространства, включително „скритите“ такива. Разгледай градски квартал и потърси на терен места, които отговарят на следните три критерия: 1) трябва да бъдат егалитарни (икономически достъпни); 2) трябва да имат общност(и), която (която) намира пространствата за ценни (определена общност може да е собственик или само ползвател); 3) пространствата трябва да са отворени за града, а не ексклузивни за конкретна общност (тоест мястото позволява свободен комуникационен обмен). Използвай антропологични методи в опит да разбереш тяхната история, ежедневие, дейности, начин на управление, финансиране и т.н.

Не оставай пасивен изследовател – документирай чрез звукозаписи, текст, снимки, скици, видео и т.н. Разкажи за местата и защо общностите ги намират за незаменими. Преживей избраните от теб места и бъди емпатичен с хората, които са част от тях. Опитай се да разсъждаваш за пресечниците между различните пространства – с какво си приличат и се различават? Вярвай, че тези пространства носят както тривиалности, така и възможност за друго градско бъдеще.

Виктор Дамов е архитект и докторант в Университета по архитектура, строителство и геодезия, с интерес към архитектурното образование и социално ангажираната практика. Съосновател е на колектива Underschool_, с който реализира изследвания, събития и образователни формати.

THE SHINY SEXY: ХЕТЕРОТОПИИ В СТУДЕНТСКИ ГРАД

АВТОРИ МАРИЯ ГЕТОВА, АСЯ ПЕТКОВА, АНА-МАРИЯ МОЛНАР

МЯСТО

ж. к. „Студентски град“

КОГА

2025

ФОРМАТ

разходка и визуален разказ

ИНСТРУМЕНТИ

визуално документиране,
картографиране, устни разкази,
фотография, социални проучвания

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

урбанизъм, архитектура, културни
изследвания, визуални изкуства,
поезия, фотография

КЛЮЧОВИ ДУМИ

хетеротопия, квартал, участие,
локална идентичност, социална
динамика, градски разкази,
неолиберален град

ДОПЪЛНИТЕЛНИ МАТЕРИАЛИ

→ [карта](#) (pdf)

Проектът ни отвеща в ж.к. „Студентски град“, парадигматично градско пространство, в което идеалите на социалистическото планиране се сблъскват с пазарните логика на прехода и всекидневната импровизация. Първоначално замислен като монофункционален квартал за временно пребиваващи студенти, днес районът се е трансформирал в хетерогенна среда, обитавана от различни поколения, чрез наслаждането на техните начини на живот и неформални икономики.

В рамките на проекта Мария Гетова, Ася Петкова, Ана-Мария Молнар провеждат множество разговори и социално проучване сред жителите на квартала, картографирайки любими и по-малко предпочитани места, събирайки впечатления, наблюдения и лични истории за ежедневието в квартала. Проектът разглежда „Студентски град“ не само като архитектурна или урбанистична структура, а като живо пространство, оформено от хората, които го обитават. Именно в многообразието на неговите жители и комплексността на социалните и пространствени отношения се проявява хетеротопичната природа на квартала – съвместното съществуване на различни поколения, функции и ежедневни практики създава уникален и многопластов образ на мястото. Тези наслаждания не са изключение, а структурна особеност на градовете, белязани от регулаторни празноти и бърза приватизация.

Основен въпрос за екипа е как в такава среда се формира усещането за принадлежност и идентичност. Разходката между „дворците“ на квартала (тя стартира пред частна детска градина „Албертино“, чиято архитектура наподобява Дисни-дворец, и финишира в близост до Зимния дворец) и ежедневните маршрути на неговите обитатели позволява да се видят едновременно реални и въображаеми карти на социалното, културното и визуалното присъствие в пространството. Чрез включване на знака „Shiny Sexy“ на един квартален нон-стоп магазин проектът улавя и постсоциалистическия излишък, амбиция и семиотично пренасищане. Светещите реклами, чалга афишите и инфраструктурата на нощния живот колонизират бившето регулирано пространство, докато пералните, детските градини и малките магазини поддържат рутините на грижа и възпроизводство.

Така проектът демонстрира как визуалните и словесните разкази могат да превърнат градските хетеротопии в поле за хуморно и социално изследване, като използва фотографиите и картографирането за пресъздаване на разнообразието и динамиката на квартала. Той избягва носталгията и моралната паника, представяйки „Студентски град“ като преговаряне на градска общност, в която различни времена и групи съжителстват.

МЕТОДОЛОГИЯ В УПОТРЕБА

Проектното проучване се осъществява чрез теренна работа, интервюта с жители на квартала, фотография и картографиране. Резултатите са представени като разходка из квартала, в която визуалният и словесният разказ се преплитат във въображаеми карти на пространствата, в комбинация с документирани цитати от обитателите.

Методът позволява да се уловят както социални, така и визуални хетеротопии, превръщайки разходката в инструмент за събиране на колективни и индивидуални наративи.

БЕЛЕЖКИ ЗА БЪДЕЩИ ВЕРСИИ

Проектът може да бъде адаптиран към други квартали и градове, като предполага развитие в различни посоки – обогатяване с повече интервюта и още по-разнообразни профили на респонденти, по-дългосрочно наблюдение на избраните градските маршрути, включване на аудио формат към разходката, или засилване на “въображаемия”- игрови елемент в прочита на градското пространство.

АКО ИСКАШ ДА ОПИТАШ

Отиди в квартал, който е непознат за теб и те обърква. Започни да документираш всички противоречиви елементи в него. Запитай се за техните функции и невидими причини за съществуване. Потърси хора, живеещи там, които да ти обяснят собствените си интерпретации и гледни точки. И най-ценното – събери техните истории. Разбери ежедневните маршрути, разпитай ги за местата, които отбягват или за любимите им кътчета. Създай карта, представяща различните пластове и възприетия за избрания от теб квартал.

Ана-Мария Молнар е бакалавър по пресова и редакционна фотография от Falmouth University, Великобритания. Тя е и възпитаничка на VII Photo Academy в Сараево, където завършва нива 1 и 2 по документална фотография и визуално разказване.

Мария Гетова е бакалавър по културология от Софийски университет, където придобива и магистърска степен по изкуства и съвременна култура (XX–XXI в.). Следва Erasmus програма в Университета в Тюбинген и участва в работилница за партиципативно създаване на история, организирана от House of European History.

Ася Петкова е архитект с магистърска степен от Politecnico di Milano (2024) и бакалавърска степен от Техническия университет във Виена (2022). Работи върху връзката между пространство и разказ, с фокус върху локалната идентичност, социалния интегритет и партиципативния дизайн.

КЪЩА ЗА СЛОН, САМОЛЕТ, ГРАДЪНА

АВТОР СТУДИО ЗА ДОКУМЕНТАЛЕН ТЕАТЪР VOX POPULI

МЯСТО

Княжеска градина, София

КОГА

2024

ФОРМАТ

разходка-пърформанс, театрална акция в публично пространство

ИНСТРУМЕНТИ

интервюта, устна история, теренна работа, верbatim театър, граматургична композиция, перформативни практики, картографиране чрез разказ

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

документален театър, градска история, урбанизъм, социално ангажирано изкуство, участие

КЛЮЧОВИ ДУМИ

парк, публично пространство, колективна памет, градски разкази, постсоциалистическа инфраструктура

„Къща за слон, самолет, градина“ е разходка-пърформанс и театрална акция, която активира Княжеска градина като сцена за памет, разказ и въображение. Проектът тръгва от пространството „Контейнер“, поддържано от VOX POPULI, и насочва вниманието към миналото и настоящето на едно от най-многоликите места в центъра на София – Княжеската градина като насладвано във времето пространство, чиито значения са преосмисляни през различни политически режими и обществени трансформации.

Чрез документален театър и перформативна разходка проектът представя градината като палимпсест от употреби, спомени и въображаеми бъдеща. Чрез устни свидетелства и вербатим театър проектът възстановява различните образи на градината през XX век – като овощна градина, атракционен парк, зоопарк, монументален площад и място за младежка култура. Историите за животни, ученици, музика, военен недоразумък, конфликти и грижа се преплитат, за да очертаят една въображаема карта на пространството, съставена от лични преживявания и колективни спомени, както и изграждат жив архив, който се противопоставя на линейните исторически наративи. Пространството се разкрива като едновременно място на отгих, дисциплина, дефицит и общност – усложнявайки опростените представи за социалистическото публично пространство.

Проектът превръща публиката в активен участник в процеса на реконструкция на паметта и преосмисляне на публичното пространство. Вместо да предлага фиксиран исторически разказ, „Къща за слон, самолет, градина“ създава отворена ситуация за слушане, съпреживяване и диалог, в която личните истории функционират като материал за колективно мислене за града, неговото минало и възможните му бъдеща.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

Проектът използва вербатим техника, базирана на интервюта с реални хора, съчетани с теренна работа, историческо проучване и драматургична композиция. Паркът функционира като сцена, а движението в пространството – като структурен принцип на разказа.

**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Проектът може да бъде адаптиран за други паркове, градини или квартални пространства, както и разширен чрез архивни материали, визуални следи или дигитални формати за събиране на спомени.

**АКО ИСКАШ ДА
ОПИТАШ**

Намери място с многослойна история. Събери историите на хората, които са го обитавали, използвали или наблюдавали. Превърни тези гласове в разходка, представление или публична ситуация за споделяне, в която тези гласове се чуват на самото място, за което разказват.

Студио за документален театър **VOX POPULI** е артистичен колектив, основан през 2012 г., който развива социално ангажирани сценични практики и работи с верbatim техники. Екипът създава и продуцира документални представления, организира дебати и образователни формати, с фокус върху актуални обществени теми и диалог с различни публики.

РЕЦЕПТИ ЗА БЪДЕЩЕ

АВТОРИ ЕЛЕНА БАЛАБАНСКА, ЕЛЕОНОРА ЕДРЕВА, ИЗABELA МАРКОВА

МЯСТО

училища, гимназии и Западен парк,
София

КОГА

2025

ФОРМАТ

художествено изследване, участие,
неформално събиране

ИНСТРУМЕНТИ

пикник, интервюта и разговори,
работилници, визуален запис,
колективно писане, зийн

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

урбанизъм, визуална антропология,
образователни практики, културни
изследвания, градска социология

КЛЮЧОВИ ДУМИ

колективно въображение,
градски маршрути, споделено
бъдеще, младите хора, градска
идентичност, участие, микро-
действия, социално включване,
градски разкази, колективно тяло

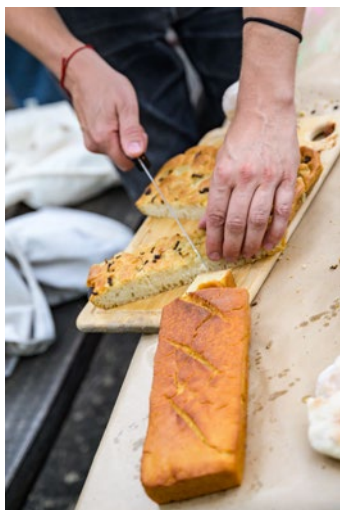
ДОПЪЛНИТЕЛНИ МАТЕРИАЛИ

→ [инфо за принт издание](#)

„Рецепти за бъдеще“ ангажира млади хора от различни образователни и социални среди по трасето на трамвай №10, като го използва като символична и физическа връзка между квартали, хора и истории. Следвайки маршрута на трамвайната линия, проектът картографира София като социално стратифицирано, но взаимосвързано градско поле, събирайки индивидуални гласове, представи и идеи, които се превръщат в общо, споделено бъдеще, под формата на рецепта – метафора за градска колаборация и съвместно въображение.

Маршрутът преминава през райони с различна градска идентичност – от корпоративния район около мол „Парадайс“, покрай училища с различни профили, университетски и културни пространства, до по-шарените и многопластови квартали.пейзажът около търговския център е оформен от транснационален капитал, корпоративна архитектура и глобалната ИТ икономика. Всяка спирка добавя нова „съставка“ към колективната рецепта, подчертавайки разнообразието на социални и културни перспективи в града. По този начин проектът разкрива как младите хора възприемат и преобразяват градската среда, как се разпределят властта, вниманието и бъдещето между различни общности.

Резултатът се материализира в зийн и пикник, на който присъстващите имат възможност да си вземат копие от публикацията, научат повече за проекта и опитат приготвените рецепти. Храната и споделянето ѝ се използват като инструмент за социално взаимодействие, обмен на идеи и създаване на колективно преживяване, превръщайки гастрономията в метод за изследване на общностните истории и бъдещи визии.

МЕТОДОЛОГИЯ В УПОТРЕБА

Проектът използва разходката като основен инструмент за събиране на истории, разговори и наблюдения. Маршрутът на трамвай №10 служи както за структуриране на дейността, така и като символ за връзки между квартали и социални групи. В процеса се комбинират устни разкази, подкрепени от визуални и графични материали и колективно писане. Акцентът е върху създаване на колективен наратив, а не върху фиксиран продукт.

БЕЛЕЖКИ ЗА БЪДЕЩИ ВЕРСИИ

Проектът може да се разшири до други трамвайни маршрути или градски линии, като методът се адаптира към локалните истории и специфики на кварталите. Може да включва повече визуални и аудио документи, както и дигитална интерактивност за по-широк достъп.

АКО ИСКАШ ДА ОПИТАШ

Разходи се по твоя трамваен маршрут или улица, като наблюдаваш хората и пространствата. Слушай, записвай, наблюдавай и участвай – както в разговорите между хората, така и в тихите звуци и гледки на града. Събирай разкази, идеи и впечатления и ги запиши в кратка книжка или дигитален формат. Помисли как тези „съставки“ могат да образуват колективен наратив за града. Опитай се да създадеш „рецепта“ за бъдеще, която обединява различни гледни точки.

Елеонора Егрева е художничка, работеща на пресечната точка между изкуство и екология, с образование от Университета на Чикаго и Университета на Ню Мексико. Практиката ѝ съчетава визуални медии и социално ангажирани процеси, а в момента провежда изследване по програма „Фулбрайт“ върху традициите за естествено боядисване в България.

Елена Балабанска е архитект и урбанист с образование от Манчестърския университет и Кралската датска академия. Работи в областта на партиципативния дизайн и градските изследвания, с фокус върху участие на общности и социалните аспекти на градската среда.

Изабела Маркова е артист и графичен дизайнер, базиран в София, където завършва Националната художествена академия. Работи в областта на графичния дизайн, визуалните идентичности, плаката и илюстрацията. В последно време изследва разнообразни медии и техники – от арт инсталации и колаборации до печатни методи като линогравюра, ситопечат и ризография.

Профил: @izabela_markova_

ПРОЕКТИ

УЧАСТИЕ В ГРАДА

КАК СЕ
ВКЛЮЧВАМЕ
В ЖИВОТА НА
ГРАДА?

КОГА ЕДНА УЛИЦА
СТАВА ОБЩНОСТ?

С

КЪДЕ СЕ СЛУЧВА
СВОБОДАТА –
ИЗВЪН ПРАВИЛАТА
ИЛИ МЕЖДУ ТЯХ?

КОГА ГРАДЪТ Е ТЯЛО?
И КОГА ТЯЛОТО СТАВА
ГРАД?

ЗЕЛЕНОТО МЯСТО БЕЗ ЦМЕ

АВТОРИ РЕМИНА АЛЕКСИЕВА И РАЛИЦА БЕЛЧЕВА

МЯСТО

район „Подуяне“ / читалище „Васил Левски 1928“, кв. „Сухата река“ / Сграда на общината на район „Подуяне“, София

КОГА

2024

ФОРМАТ

визуално изследване, изложба, публична дискусия

ИНСТРУМЕНТИ

интервюта, фотография, теренна работа, портрети, архивни материали, експертни мнения

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

градска екология, визуална антропология, урбанизъм, социални изследвания, културни изследвания, гражданско участие, партисипативно планиране, градска психология

КЛЮЧОВИ ДУМИ

зелени пространства, неформална градска среда, устна история, квартална памет, социално въображение, градска екология, граждански урбанизъм

„Зеленото място без име“ е изследователски и изложбен проект, който разглежда неформалните зелени публични пространства в район „Подуяне“, и по-специално в квартал „Сухата река“. През юли 2024 г. Ремина Алексиева и Ралица Белчева провеждат разговори с жители на квартала, които посочват такива места – в повечето случаи оставени без официална поддръжка, но активно използвани от жителите за отдих, срещи, игра и лични ритуали – пространства, които изпълняват важна социална функция, въпреки че често остават извън вниманието на институциите.

Проектът изследва едно от най-незабелязаните, но устойчиви явления в постсоциалистическия град – неформалните, неназовани зелени пространства, които съществуват извън официалните категории на планиране и управленски приоритети. Много от тези зелени площи първоначално са планирани като част от социалистическия идеал за колективно благополучие и екологичен баланс. След прехода те често остават административно „невидими“ – без яснота за собственост, поддръжка или стратегия за развитие. Липсата на име се превръща в симптом за тяхната маргинална позиция в съвременното градско управление.

Изследването функционира като отправна точка за граждански диалог и разширяване на колективното въображение за развитието на квартала. „Зелено място без име“ комбинира теренна работа, интервюта с жители, документална фотография и кураторска работа с обществени дискусии. Проектът поставя в центъра личните разкази и портретите на живущите, като разкрива афективната им връзка с пространството. Паметта, желанието и ежедневната употреба се утвърждават като алтернативни форми на градско знание, които оспорват доминиращите инвестиционно-ориентирани модели на планиране. Въображението е разгърнато като граждански ресурс – не само какво е пространството, а какво би могло да бъде.

Изложбата, включваща шест портрета и лични разкази на жители на квартала, които документират не само самите пространства, но и спомени, преживявания и мечти, функционира като временен форум за споделяне и формулиране на общи стремежи. Вместо пространствен редизайн, проектът предлага дискурсивна интервенция, която възстановява усещането за съпричастност и грижа. Така зеленото пространство се преосмисля не като ресурс за експлоатация, а като споделена социална среда, поддържана чрез признание, участие и колективна отговорност. Чрез срещи и дискусии с жители, експерти и представители на местната администрация, инициативата насърчава демократични и участнически подходи към грижата за градската среда и подчертава значението на малките, ежедневни елементи, които правят едно място обитавано и желано.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

Проектът комбинира теренна работа, интервюта с жители, документална фотография и обществени дискусии. Методът поставя акцент върху личните истории, неформалните практики и демократичното участие като основа за изследване и преосмисляне на градските зелени пространства.

**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Проектът може да бъде развит в други квартали и градове чрез включване на нови общности, по-дългосрочни теренни наблюдения и разширяване с видео, аудио архиви и дигитални платформи и начини за споделяне на истории.

**АКО ИСКАШ ДА
ОПИТАШ**

Избери едно „незабелязано“ място и документирай какво се случва там в продължение на няколко седмици. Създай малка изложба или среща, в която да споделиш историите на хората и да поканиш други да си представят как това място може да се развие.

Ралица Белчева е фотограф с фокус върху документалната фотография. Интересува се от теми, свързани с всекидневното, взаимодействието между човека и околната среда, културни феномени и малцинства. По време на Еразъм програма по фотожурналистика през 2022 г. в Орхус, Дания, създава няколко документални проекта, включително за презастрояването по българското Черноморие.

Ремина Алексиева е изследовател и активен гражданин, работещ в полето на екологията и климата, социалните последици от климатичните промени и демократичните методи за гражданско участие. Нейната работа включва фотографската серия „Странджа – просторите на нашето несъзнавано“ и късометражните филми „Гласовете на Синеморец“ и „С бетон на море“ към сдружение „Спаси Странджа“.

ДА УЗТЪЧЕМ ДРУЖБА

АВТОР МАРИЯ МИНКОВА

МЯСТО

цветарниците до езерото
в ж.к. „Дружба“, София

КОГА

2025

ФОРМАТ

временна инсталция,
местно участие

ИНСТРУМЕНТИ

теренна работа, взаимодействие с
жители

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

публично изкуство, партиципативно
изкуство, социална памет,
общностни практики

КЛЮЧОВИ ДУМИ

квартална идентичност, колективно
преживяване, граждански урбанизъм,
преосмисляне на пространството

„Да изтъчем Дружба“ е инсталация, в която металните конструкции на бившите цветарници край езерото в ж.к. „Дружба“ се превръщат в платно за лични истории, случки и връзки на хората с квартала. Артистката заедно с приятели, участници във фестивала и случайни жители на квартала втъкават в тях ленти и нишки от различни материали и цветове, които образуват своеобразна колективна „тъкан“ на квартала – невидимата, но осезаема нишка, свързваща хора, места и спомени. Инсталацията е за гледане, разплитане, разпознаване и съпреживяване – тя документира и визуализира социалната памет на квартала, като същевременно служи като място за среща, разговор и колективно действие.

Проектът разглежда постсоциалистическия квартал като жива релационна тъкан, а не като фиксирана административна единица. Работейки с изоставени метални конструкции за цветни лехи край езерото в „Дружба“, проектът активира остатъчна инфраструктура от социалистическия период, останала функционално неясна в настоящето. Първоначално създадени като част от естетиката на колективния живот, тези структури днес свидетелстват за оттеглянето на институционалната грижа. Вместо реставрация, проектът превръща обикновени, изоставени елементи от публичната среда в платформа за среща и активно участие на общността. Той дава възможност на жителите да се включат в художествения процес и да оставят личен отпечатък върху публичното пространство. Чрез този акт на съвместно създаване инсталацията не само визуализира кварталната идентичност, но и насърчава диалог, укрепва социалните връзки и показва как изкуството може да работи като инструмент за включване и съвместна памет в града. Актът на тъкане въвежда крехка, тактилна и колективна намеса, която контрастира с твърдата метална геометрия на планирането.

Проектът включва абстрактни визуални препратки към езерото, моста, кафенетата и ромския квартал отсреща, подчертавайки съжителството на различни общности. Това не е официален разказ, а непълен, преплетен и отворен процес, където радикалната трансформация е заменена с внимание и грижа.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

Проектът работи с наличната градска структура – адаптира я, вместо да я заменя. Цветарници извън употреба се превръщат в стан, а жителите – в съавтори. Чрез ръчно впитане на цветни ленти се изгражда образ на кварталния пейзаж. Инсталацията действа като мембрана между вътре и вън, филтрира светлина и събира хората в споделен жест.

**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Възможни са нови „станове“ върху други изоставени елементи, мобилна версия за различни квартали или светлинна адаптация. Всяка реализация може да се архивира като разгънато пано – карта на място и момент.

**АКО ИСКАШ ДА
ОПИТАШ**

Започни от съществуваща структура, работи с прост модул и покани общността. Процесът е равностоен на резултата. Тъкането е едновременно образ и социален акт.

Мария Минкова е визуален артист, базиран в София, с образование по текстил и стенопис от художествена гимназия и Националната художествена академия. С над 10 години опит като арт директор в международни рекламни агенции, тя работи основно с инсталации в градска среда, като изследва взаимодействието им с хората чрез техники като асамбляж и тъкане.

QUE&R AS FOLK

АВТОРИ ВАЛЯ МАРИНОВА И КАТ ТОДОРОВА

МЯСТО

читалище „Алеко Константинов“, район „Оборище“, София; социален център „Фабрика Автономия“, район „Красно село, София; младежко пространство „Магнит“, район „Лозенец“, София

КОГА

2024

ФОРМАТ

партиципативен театър, работилници, социално-ангажирани сценични практики

ИНСТРУМЕНТИ

партиципативни упражнения, театър на потиснатите, провеждане на анонимизирани интервюта, изготвяне на сценарии, групови дискусии, сценични игри, фасилитиране на диалог, документация на процеса

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

социално-ангажиран театър, ЛГБТ+ активизъм, младежка работа, социална промяна

КЛЮЧОВИ ДУМИ

социална промяна, устна история, групови процеси, колективно учене, безопасно пространство, публично участие, социална справедливост

„Queer as Folk“ е партиципативен театрален проект и работилница, в която участниците изследват сценарии за освобождение и социално включване чрез техники от метода на Аугусто Боал „Театъра на потиснатите“. Проектът е създаден в отговор на зачестилите престъпления от омраза срещу ЛГБТ+ общността в София и цели да предостави безопасно и творческо пространство за изразяване, дискусия и колективно преосмисляне на предизвикателни социални ситуации.

Работилницата се основава на интерактивни упражнения, в които участниците могат да разиграват ситуации на потисничество, дискриминация или социални конфликти, базирани на реални ситуации, като експериментират с различни форми на реакция и съпротива. Методът поставя акцент върху споделеното преживяване, равноправното участие и творческото самоизразяване, превръщайки театралния процес в инструмент за учене и еманципация.

„Queer as Folk“ демонстрира как театърът може да активира социални общности и да превръща публични пространства – тук читалището, социалните центрове и тяхната аудитория – в среда за колективно мислене и действие. Проектът изследва границите между личното преживяване и социалното въздействие, предоставяйки платформа, в която участниците сами стават съавтори на сценичния материал и на социалния дискурс, а театралната сцена се превръща в инструмент за видимост, емпатия и промяна.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

Проектът използва техники от метода „Театър на потиснатите“, описан в Theatre of the Oppressed на Боал. Комбинират се сценични упражнения, ролеви игри, индивидуално споделяне и групова дискусия, като процесът може да се документира чрез бележки и видео/фотографски записи, без да нарушават преживяването на участниците. Материал за разиграваните ситуации може да се почерпи на момента, от участниците, или предварително, чрез полу-структурирани анонимизирани интервюта с потърпевши на специфични форми на дискриминация или потисничество.

**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Проектът може да се разшири чрез включване на повече участници, различни квартали или публични пространства, с внимание към спецификите на общностите им и техните социални контексти.

**СВОБОДНИ
ИНСТРУКЦИИ**

Започнете с техниката на форум театъра. Добре е в ролята на т. нар. „жокер“, който води процеса, да влезе човек с предварителен опит в групови процеси с чувствителни и потенциално травматични теми. След разгрявка и театрални игри, участниците влизат в предварително подготвени роли и изиграват кратки сценарии, които се паузират във върхов момент на напрежение. Оттам насетне се импровизират множество различни поведения и реакции на персонажите, за да бъде променена динамиката на потисничество. Всеки от групата може да участва, изпробва идеи и споделя наблюдения. Ролите на актьори и публика се размиват, както и бариерата между сцена и седалки.

**АКО ИСКАШ ДА
ОПИТАШ**

Избери тема за социална несправедливост, която те вълнува. Допитай се до познати относно техни съотносими преживявания и ги покани да правите театър заедно по темата. Напишете кратки сценарии, в които тази несправедливост може да се усети. Намерете помещение в общностен център (читалище, училище, младежко пространство, т.н.) и организирайте събитие. Създайте приветлива среда, в която всеки може да участва доброволно и спазвайте конфиденциалност за споделеното помежду ви. Използвайте театралния процес като инструмент за емпатия, видимост и активизъм.

Валя Маринова е фасилитатор и младежки работник с опит в неправителствения сектор, работещ чрез неформално образование, изкуство, групови процеси и активизъм.

Кат Тодорова е завършила бакалавърска степен по театрално изкуство към Нюйоркския университет в Абу Даби. Някои от предишните ѝ проекти включват актьорско обучение в студиото на Майзънър към NYU Tisch, САЩ.

JUICEGROOVE

АВТОРИ KARAKASHYAN & ARTISTS

МЯСТО

кръстовището на ул. „Веслец“ и ул. „Цар Симеон“, София

КОГА

2025

ФОРМАТ

интерактивен танцов перформанс

ИНСТРУМЕНТИ

танц, музика на живо, синестезийни импровизации, интерактивни решения на публиката, визуални и костюмни избори, колаборация между изпълнители и хореограф

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

перформанс в публична среда, партиципативно изкуство, мултидисциплинарно изкуство, градска култура

КЛЮЧОВИ ДУМИ

социални взаимодействия, колективно преживяване

„Juicegroove“ е интерактивен танцов перформанс за трима танцьори, режисиран от Коста Каракашян и реализиран в колаборация с изпълнителите от Karakashyan & Artists. В представлението танцът се превръща в инструмент за създаване на нови връзки между публика, изпълнители и музика, като зрителите имат възможност да влияят върху изпълнението в реално време – чрез избор на музика, настроение и костюми, наблюдавайки как танцьорите адаптират движенията си. Проектът комбинира съвременен и комерсиален танц, създавайки синестезийно преживяване, в което звукът, визуалните елементи и допирът се смесват по непредсказуем начин. Превръщайки градското кръстовище в пространство за взаимодействие, „Juicegroove“ трансформира публичното пространство в лаборатория за социална и естетическа експериментация.

„Juicegroove“ активира зрителите не само като наблюдатели, но и като съавтори на преживяването. Проектът демонстрира как движението и колективното съпреживяване могат да разчупят традиционните граници между публика и артист, създавайки временна социална и емоционална общност в градското пространство. Чрез тази интеракция се насърчава осъзнато присъствие и взаимовръзка с града и хората около него, което прави изпълнението форма на градска, съвременна социална практика.

Преобразяването на градско пространство в сцена подчертава идеята, че публичното пространство вече съдържа потенциал за хореография – чрез потока на хора, звуци и светлини. Проектът не „поставя“ танца в града, а го извлича от него. В този смисъл той функционира като лаборатория за социална динамика: как група непознати може да създаде краткотрайна, но интензивна общност чрез споделен избор.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

Проектът използва импровизация, интерактивни избори на публиката и синестезийни подходи, комбинирани с хореографско изследване на движението в различни стилове и социалното взаимодействие. Подходът поставя акцент върху спонтанните избори на изпълнителите, колективното съпреживяване, реакцията на публиката, когато техните избори променят пърформънса и влиянието на сценичното действие върху средата, в която се споделя.

**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Пърформансът може да се адаптира към различни градски пространства, да включва повече участници и зрители, както и да интегрира цифрови инструменти за интерактивност или визуални ефекти, за да се разшири социалният и емоционален диапазон на преживяването. Пърформансът е подходящ за разнообразни градски пространства, като може да взаимодейства и обогати техния контекст.

**АКО ИСКАШ ДА
ОПИТАШ**

Избери публично пространство – улица, площад или парк – и разработи кратък интерактивен пърформанс – танцов или театрален. Пробвай методи за въвличане на публиката в крайния резултат на пърформънса. Наблюдавай реакциите на участниците, обясни им как те могат да влияят на движенията, музиката или ритъма и документирай как това променя връзката между изпълнители и публика. Изследвай как движението и импровизацията могат да свържат хората около теб в публичното пространство. Позволи на публиката да влияе на изпълнението в реално време и наблюдавай как взаимодействието променя динамиката на сцената.

Karakashyan & Artists е мултидисциплинарна компания от България, водена от режисьора и хореограф Коста Каракашян, която създава танцови и имърсив перформанси с фокус върху социални теми и движението. Практиката им включва проекти като „КУХНЯ“, „Последният залез“ и „Insert Coin / Player One“, реализирани в алтернативни пространства като кухни, гета, хотели и обществени среди.

UFO СЛОН

АВТОРИ ИРИНА СТОЯНОВА, АНДРЕА ДРАГОВ И ХРИСТО ЖЕЛЕВ

МЯСТО

София – център

КОГА

2024

ФОРМАТ

танцова разходка-флашмоб

ИНСТРУМЕНТИ

движение, тяло, импровизация, мобилна инсталция, музика на живо, участие на публиката, теренно взаимодействие

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

съвременен танц, градски изследвания, социална хореография

КЛЮЧОВИ ДУМИ

колективно тяло, градска игра, гостъпно изкуство, временни общности, преосмисляне на пространството

„UFO Слон“ е танцова разходка и уличен перформанс, който превръща ежедневно движение из града в колективно телесно преживяване. Артистите използват фигурата на „слона“ като фантастично, подвижно същество, което се движи през центъра на София, създавайки временна общност от участници и минувачи, обединени чрез движение, музика и въображение.

Разходката преминава по централни улици и пространства, като включва спонтанно участие на публиката. Всеки желаещ може да се хване за балон – „пипало“ на слона – и да го задвижи заедно с групата. По този начин обикновеното ходене се трансформира в танц, а градът – в сцена за споделено, нейерархично и радикално отворено себеизразяване.

Проектът работи с идеята за достъпност на изкуството и тялото в публичното пространство, като показва, че танцът не е запазен за сцени и зали, а може да се случва навсякъде – по тротоара, на площада, в движението. „UFO Слон“ създава временни хетеротопии в града, в които правилата на всекидневното поведение се разместват и отстъпват място на игра, грижа, взаимност и колективна радост. Той активира въображението като инструмент за преобръщане на градската нормалност. Фигурата на слона – едновременно абсурдна и смешна – създава временно разместване в логиката на ежедневието. Този фантастичен образ действа като катализатор: той разрешава на участниците да се държат различно, да се движат по нов начин, да се свържат с непознати без предварителна рамка.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

Проектът комбинира разходка, танцова импровизация, музика на живо и активно участие на публиката. Методът се основава на социалната хореография – изследване на това как телата се движат заедно в публичното пространство и как движението може да създава общност, внимание и грижа. Акцентът е върху спонтанността, достъпността и споделеното преживяване.

**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Проектът може да се адаптира към различни градове, квартали и културни контексти. Възможно е включване на местни музиканти, танцьори или общности, както и разработване на различни „слонове“ – обекти, костюми или форми, които да отразяват локални теми и истории.

**АКО ИСКАШ ДА
ОПИТАШ**

Събери малка група за разходка и избери маршрут в квартала си. Позволи си да превърнеш ходенето в танц, като използваш обект (балон, въже, плат), който да ви свързва телесно. Движете се заедно през града, слушайте звуците около себе си и реагирайте на пространството чрез свободно движение без предварително зададена хореография. Наблюдавай как хората реагират и как се променя усещането ти за града.

Ирина Стоянова е мултижанров артист и пърформър, родена в Казахстан, живее в България, завърши архитектура в УАСГ. Тя създаде Фондация „EXP ART LAB“ и твори под псевдоним irroktoruz („Октопод на грешките“). Развива интердисциплинарна практика, която комбинира пърформанс, видео и инсталация чрез метод на експериментална импровизация.

Андреа Драгов е пърформър и артист, работещ с тяло, движение и участие на публиката, с интерес към колективни и споделени форми на преживяване.

Христо Желев е музикант и композитор, който работи с музика на живо в контекста на пърформанс и движение, създавайки звукови среди за телесно и пространствено изследване.

ПРОЕКТИ

ВЪОБРАЖЕНИЕ В КВАРТАЛА

КЪДЕ В ГРАДА ЗАПОЧВА
ВЪОБРАЖЕНИЕТО?

ЗА КАКВО МЕЧТАЯТ
ПРАЗНИТЕ
ПРОСТРАНСТВА?

КАК ЛЮБОВТА
ПРОМЕНЯ НАЧИНА,
ПО КОЙТО
ВИЖДАМЕ ГРАДА?

D

МОЖЕ ЛИ ЕДИН
КВАРТАЛ ДА
СЪНУВА?

МОЖЕ ЛИ
ИЗКУСТВОТО ДА
СЪЗДАДЕ ГРАДА, В
КОЙТО ИСКАМЕ ДА
ЖИВЕЕМ?

WHEN THERE ARE NO WORDS LEFT

АВТОР СОФИЯ ДИМОВА

МЯСТО

ул. „Цар Симеон“ 75 Б, София

КОГА

2025

ФОРМАТ

градска интервенция, пърформанс, инсталация

ИНСТРУМЕНТИ

партиципативна намеса, работа с текст и визуални послания, преобразяване на градски обекти

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

градска култура, визуални изкуства, социално ангажирано изкуство, поезия, историческа и политическа рефлексия

КЛЮЧОВИ ДУМИ

градска намеса, партиципативен пърформанс, ежедневие, медитативно участие

When There Are No Words Left е градска намеса, в която София Димова превръща неизползвани търговски табели в носители на послания, свързани с исторически събития и актуални политически теми. Проектът трансформира ежедневните обекти в пространството на улицата, позволявайки на минувачите да открият скритите слоеве на градската среда и да се свържат с миналото чрез визуален и поетичен език.

Намесата съчетава лични, исторически и политически наративи, като всяка табела действа като своеобразен медиатор между минало и настояще. В рамките на събитието публиката беше поканена да наблюдава и да се вдъхнова от преобразените табели, където тишината и внимателното заслушване на пространството се превръщат в средство за рефлексия: „Когато няма останали думи, тишината ще те открие.“

Проектът включва и медитативна част, в която присъстващите се събират около една от преобразените табели, за да се включат в колективно наблюдение и медитация. Всеки участник получава брошура с инструкции и послания, която го насочваше как да се свърже със средата и с историята, скрита в табелите. Така практиката създава пространство за лично преживяване и споделено внимание, превръщайки градския обект в инструмент за медитация и размисъл.

В по-широк план проектът засяга теми като публичната памет и правото на интерпретация на историята в градската среда. Той поставя под въпрос кой има властта да говори в публичното пространство и какви гласове остават невидими или заглушени. Чрез деликатна намеса в иначе функционални обекти, работата проблематизира връзката между икономика, идеология и визуална култура. Същевременно тя отваря пространство за колективна чувствителност – за споделено преживяване на тишината като форма на съпротива срещу информационния шум и политическата поляризация. Проектът мисли града като място на непрекъснато пренаписване, където всяка повърхност носи потенциал за ново значение.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

Проектът използва партиципативна на-
меса и визуален език, съчетавайки кон-
цептуален пърформанс с трансформация
на градски обекти. Чрез работа с текст, поетични послан-
ия и съществуващи архитектурни и рекламни елементи,
практиката насърчава наблюдение, медитация и осъзнава-
не на градската среда.

**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Инициативата може да бъде разши-
рена чрез повече градски обекти, раз-
лични квартали или цифрови платфор-
ми, позволявайки на публиката да допринесе с послания и
наблюдения.

**АКО ИСКАШ ДА
ОПИТАШ**

Наблюдавай, чуй, прочети и осмис-
ли скритите истории на обикновени
градски обекти. Потърси посланията,
които градът вече носи, и добави своето. Избери градски
обект, който е забравен или неизползван и го превърни го
във визуален носител на текст и поезия, за да отвориш
пространство за нови истории, медитация и участие на
минувачите.

София Димова (1996) е мултидисциплинарен артист от Варна. Завършила е Академия Минерва (Грьонинген, Нидерландия) със специалност „Изящни Изкуства“ през 2019 г. В своята практика тя комбинира различни материали и техники, създавайки взаимосвързка между личното, фундаменталното и социополитическото. От 2023 г. София Димова работи с изоставени търговски табели като медиум за градски послания и социална рефлексия.

ИСТОРИИ ОТ ДЪНОТО

АВТОР ИНА ДОБРЕВА

МЯСТО

Сточна гара, София

КОГА

2025 г.

ФОРМАТ

Пърформанс, аудиоинсталация

ИНСТРУМЕНТИ

работа с архиви, визуална инсталация, преплитане на истории, преплитане на лични и колективни спомени

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

документално изкуство, визуално повествование, социална памет, интерактивно изкуство

КЛЮЧОВИ ДУМИ

пърформанс, забравени истории, пачуърк, медитативно действие, колективен наратив, градска практика

„Истории от дъното“ изследва забравените пластове на личната и колективната памет. Пърформансът превръща едно мазе, шевна машина и открити документи в пространство, където миналото се превръща в отправна точка за нови истории. Близо 100 метра плат се обшиват непрестанно от Ина Добрева, като този акт на повторение и преплитане визуализира „съшиването“ на лични писма, стихове и документи, намерени и забравени с времето. Резултатът е своеобразен пачуърк от спомени, който събира отделни истории в колективен наратив. Действието се развива в мазето на жилищния блок на артистката, където зрителите наблюдават пърформанса през прозореца от улицата. Съшиването е съпроводено от звукова инсталация, разказваща историите, а по стената на сградата са изложени намерените снимки, писма и лични кореспонденции, които публиката може да разглежда и чете, създавайки едно общо съпреживяване между личното и колективното.

Пърформансът е медитативен и интимен: присъстващите наблюдават процеса и се ангажират с идеята за възстановяване на паметта и създаване на нови смисли от забравеното. Акцентът е върху действията и жестовете като носители на история, като всяка нишка и шев става символ на преживяното и изгубеното.

Като практика, проектът функционира като форма на меса на изкуство в града – той ангажира както физическото пространство на обикновено подземие, така и въображението на публиката. Чрез взаимодействието с обектите, пространството и процеса на съшиване, участниците се превръщат в съавтори на историята, която се разказва, правейки личните спомени част от колективен градски наратив.

МЕТОДОЛОГИЯ В УПОТРЕБА

Проектът използва архивирани материали, намерени документи и визуален перформанс като инструмент за преплитане на истории. Систематичното повторение на шевовете и физическата работа с плат създава ритуал, който трансформира пространството и предметите в активни участници на разказа.

БЕЛЕЖКИ ЗА БЪДЕЩИ ВЕРСИИ

Проектът може да бъде адаптиран за различни забравени пространства или обекти, използвайки нови архивни материали и обекти, както и различни техники на перформативно преплитане. Може да се включи интерактивен елемент с публика, която добавя свои истории или предмети.

АКО ИСКАШ ДА ОПИТАШ

Намери забравено място, обект или документ, който носи история. Може да са няколко стари писма, документи или предмети, които иначе са забравени. Възстанови ги чрез повторение, преплитане или визуален акт, като създадеш нова форма на колективен наратив, така че миналото да оживее чрез движение, текст или материал.

Ина Добрева е актриса и визуален артист, завършила актьорско майсторство в НАТФИЗ и специализирала в Париж. След период на работа в ДТ „Стоян Бъчваров“ във Варна, тя развива практика в областта на пърформанса и инсталацията с проекти като „За кого бие камбаната“, „Алиби“ и „Намерих тези писма“, изследващи лични и социални теми чрез материални и архивни обекти.

ГЛЕДКИ ОТ НЪКЪДЕ

АВТОРИ ЕЛЕНА ЧЕРГИЛАНОВА И ИВ-КРИСТИАН АНГЕЛОВ

МЯСТО

намеси в изоставени къщи в кварталите Банишора, Красно село, Хиподрума, Стрелбище и Лозенец и изложба в празен магазин на ул. “20-ти април” 11, София

КОГА

2024

ФОРМАТ

намеси в градска среда, изложба, зин

ИНСТРУМЕНТИ

архивиране, фотография, визуална документация, теренна работа

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

урбанизъм, визуална антропология, социална практика в изкуството, градска памет, експериментално изкуство

КЛЮЧОВИ ДУМИ

изоставени сгради, социално ангажирано изкуство, междудисциплинарни медии, градска дивост, преосмисляне на пространството

ДОПЪЛНИТЕЛНИ МАТЕРИАЛИ

→ [зин](#) (pdf)

„Гледки от никъде“ е серия от намеси в градска среда, която предлага нови начини за мислене на изоставените сгради не като опасни, ненужни и проблемни зони, а като живи същества и места, които предлагат уникален набор от преживявания и смисъл. Проектът търси незабелязаното – гледки от никъде, които разкриват как отсъствието може да е форма на съществуване. Изоставената сграда е разгледана като живо същество и самообитаващо се пространство – състояние, в което мястото спира да служи на нуждите на човека и оживява през собствените си процеси на разпад, обрастване и постепенна загуба на предназначение. Поставете на мястото на прозорците завеси от бял воал (средство, което обикновено използваме, за да се уединим и скрием от света, а в случая – тъкмо обратното) целят да привлекат внимание към сградата, да върнат присъствието ѝ обратно в ежедневието и да превърнат прозорците във вход за въображението на зрителя и покана за съпреживяване.

„Гледки от никъде“ не прави опит за възстановяване и „спасяване“ на сградите, а се стреми единствено да засвидетелства как едно пространство продължава да бъде, без да бъде използвано; присъствието на онова, което вече не настоява да бъде присъстващо. Защото дори в местата, които пренебрегваме, все още има място за нас.

Намесите бяха документирани чрез видеоинсталация, показана в празен магазин на ул. „20-ти април“ 11, и кратка печатна публикация.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

Проектът използва теренна работа, фотографска документация, artist books и визуални интервенции в градска среда, за да активира съзнанието на публиката към изоставените пространства.

**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Подобен проект може да се реализира и в други населени места. Може да се разработи друг вид документация, напр. онлайн, която да се актуализира навременно и където на месите да продължат живота си и след тяхното сваляне/унищожаване. Покрай създаването на конкретна намеса, могат да се реализират и съпътстващи събития на самото място, като разходки, концерти, разговори и др.

**АКО ИСКАШ ДА
ОПИТАШ**

Намерете изоставена сграда или място, потърсете красотата и смисъл там, помислете как присъствието им може да се подчертае, как могат да бъдат вплетени обратно в заобикалящия ги живот. Изоставени места има навсякъде. Търсенето на нови начини да ги мислим е възможност те да бъдат приобщени към изживяването на градското пространство. Дали ще развием отношение към тях, или ще намерим начин да се грижим за тях, фактът на тяхното съществуване ще остане непроменен. Те винаги ще бъдат там, отворени за нас, ако се решим.

Елена Чергиланова е графичен дизайнер и визуален артист от София, работи основно с фотография, видео и artist books. Нейната практика се фокусира върху пространството, мястото и преходността на преживяването.

Ив-Кристиан Ангелов е преподавател и експериментален артист от София, основател на noise music/field recording проекта „няма никой“ и част от гадаистичното дуо „Малък Ручей“. Работи с концерти, перформанси и интервенции в градска среда, интересува се от връзката между изкуство, общество и политика.

НИЕ СМЕ УЛИЦАТА, КОЯТО ЗАБРАВИХМЕ

АВТОР ИВА ИВАНОВА

МЯСТО

пощата – клон 1233, ж.к. „Банишора“,
ул. „Опълченска“ 112А, София

КОГА

2025

ФОРМАТ

партиципативна градска намеса /
колективно преживяване

ИНСТРУМЕНТИ

писане, четене на глас, временно
обитаване на неформални
пространства, обект-посредник
(пощенска кутия), тишина, звук

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

урбанизъм, имерсивни практики,
визуални изкуства, градска памет,
социални изследвания, колективна
история

КЛЮЧОВИ ДУМИ

памет, носталгия, интимност,
публично пространство, писмо,
отсъствие, грижа, въображение,
неформални пространства, пост-
социалистически град

„Ние сме улицата, която забравихме“ е партиципативна градска намеса, в която участниците са поканени да напишат писма, седейки пред затворена пощенска станция на бул. „Опълченска“. Проектът, обявен като „фантастична разходка“, всъщност се развива върху малко, неформално зелено пространство, разположено на оживен булевард с постоянен трафик, но утихнал през късните юлски вечери. В края на срещата артистката прочита свое писмо на глас, отваряйки общо пространство за споделяне.

Проектът изследва границата между личното и публичното чрез жеста на писането и споделянето. Той въвежда идея за утопична носталгия: не като връщане към миналото, а като преживяване на липсата. Писмото се превръща в средство за среща със себе си, но и в потенциална връзка с другите. В съвременния контекст, в който изпращането на писма изглежда архаично, този жест внася форма на комуникация от миналото в настоящето, забавя темпото и отваря възможност за сетивно преживяване.

Изборът на място е ключов. Булевардът, изграден в периода на социализма, носи логиката на разделяне и бързо придвижване, без места за спонтанно спиране. В този контекст затворената пощенска станция функционира като символичен обект – място на прекъснатата комуникация, което проектът временно активира. Голямата жълта пощенска кутия действа като фикционален посредник, създавайки възможност писмата да бъдат „изпратени“, дори и без адрес. Неформалното зелено пространство, което не е предназначено за престой, се превръща в място за събиране. Там тишината, писането и съвместното присъствие трансформират иначе безлична среда в сцена на уязвимост и въображение.

Именно чрез този споделен акт се оформя временно колективно тяло – общност, изградена не чрез думи в движение, а чрез внимание, забавяне и съпреживяване. Проектът показва как чрез минимална намеса градът може да се преживее по нов начин – като пространство на грижа, внимание и споделена чувствителност.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

Работа с колективно писане, което отваря пространство за участие. Използване на съществуваща градска публична инфраструктура и трансформирането ѝ в пространство за интимно споделяне. Създаване на рамка, в която участниците могат да бъдат едновременно сами и заедно.

**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Проектът може да се развива в различни градски контексти – около пощи, спирки, входове или други места на преход. Възможно е да се адаптира чрез събиране на писма, тяхното архивиране или повторно четене в други ситуации. Всяко ново място добавя нов слой към колективния разказ.

**АКО ИСКАШ ДА
ОПИТАШ**

Избери място, свързано с комуникация или чакане. Покани хора да седнат и да напишат писмо. Не задавай строги инструкции – остави времето и тишината да водят процеса. Наблюдавай как мястото се променя чрез присъствие.

Ива Иванова е мултидисциплинарна артистка, работеща в пресечната точка между костюм и рисуване. Нейната работа е дълбоко свързана с изследването на лични истории и емоции като инструмент за творческо изразяване. Практиката ѝ обхваща театър, кино и визуални изкуства. През 2016 г. завършва сценография в Академията за изящни изкуства във Виена (AKBILD Wien) в класа на Ана Фиброк.

ПЪРВО ЛЮБОВ, ПОСЛЕ ВСИЧКО ОСТАНАЛО

АВТОР СЛАВЕНА ПЕТКОВА

МЯСТО

„Търговски дом“, София

КОГА

2024

ФОРМАТ

Интерактивна инсталация и текст

ИНСТРУМЕНТИ

Партиципативни методи,
интервюта, текстови ревюта,
работа с общности, наблюдение,
архивиране

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

градска антропология, социална
практика в изкуството,
документален подход, интерактивни
медии, културна активизация

КЛЮЧОВИ ДУМИ

партиципативна инсталация,
интерактивно изкуство, градска
общност, алгоритмична активация,
граждански урбанизъм, неформални
градски икономики

Проектът на Славена Петкова разглежда централно разположен, но социално фрагментиран градски интериор като микрокосмос на постсоциалистическата трансформация. Търговският дом, построен през 1926 г. за Адвокатската колегия, съчетава пластове история, предхождащи социализма, а по-късно преформатирани от институционална приемственост и пазарна либерализация.

От 90-те години насам в безистена съжителстват малки магазини с разнообразна дейност – туристическа агенция, магазин за прежди, магазин за винили, кафенета – а по горните етажи се намират кантори, частни съдебни изпълнители и други малки бизнеси, част от които вече са напуснали. Макар разположено в самия център на града, пространството е занемарено и парадоксално периферно. Магазинерите разказват за конфликти, свързани с дължници и съдебни изпълнители; циркулират истории за инциденти под стъкления покрив, а при течове от некачествен ремонт те сами поставят чадъри, за да предпазят масите в кафенето. В непосредствена близост до големи търговски вериги и скъпи ресторанти това място изглежда като паралелна реалност.

Славена Петкова влиза в разговор със собствениците и постепенно установява, че им е трудно да действат колективно за подобряване на средата, докато същевременно страдат от липса на видимост спрямо интензивните потоци отвън. Така тя създава интерактивна инсталация, където публиката е поканена да даде „лайк“ и кратко ревяно на безистена, което задейства аудио откъси от разговорите на артистката със собствениците и ползвателите на пространството. Така посетителите виждат и чуват историята на мястото само когато алгоритъмът работи.

Интервенцията използва дигиталните платформи като активни градски актьори. „Харесването“ в Google се превръща в перформативен механизъм, който влияе върху функционирането на инсталацията. Така проектът демонстрира как градската стойност все по-често се измерва чрез алгоритмични показатели – рейтинги, ревята, видимост – а не чрез историческа или социална значимост.

Инсталацията обединява ежедневиите и „скрити“ истории на обитателите с дигиталното действие на зрителите, създавайки връзка между физическото място и мрежовата реалност. Това поставя въпроса за общността, видимостта и социалната стойност на градските пространства. Проектът настоява, че градската жизненост изисква не само материална инвестиция, но и символна грижа и възстановяване на връзките между хора и място.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

Проектът комбинира интервюта, партиципативна методология, работа с дигитални ревьюта и медиа-инсталация, за да активира както физическото пространство на безистена, така и онлайн взаимодействието с него. Целта е да бъде активирано пространството.

**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Подобна практика може да се приложи в други градски пространства, които страдат от липса на видимост или общност, като се адаптира аудиовизуалното съдържание и алгоритъмът на активиране.

**АКО ИСКАШ ДА
ОПИТАШ**

Избери градско пространство със силно изразена конфликтност, събери неговите проблематики и предложи решения, свържи ги с действие на публиката, което активира мястото и го прави видимов настоящия момент.

Славена Петкова е мултидисциплинарен артист и „реструктуралист“ – термин, който тя самата си създава, за да опише практиката си на реконструиране на мисловни модели чрез изкуството. Нейната работа поставя под въпрос установените структури и предлага алтернативни екзистенциални рамки, използвайки хумор, мета-коментар и подривни съпоставки като инструменти за отваряне на неочаквани перспективи.

СТАЖ НА КРАЯ НА СВЕТА

АВТОР ВЕРОНИКА ДЕСОВА

МЯСТО

Европейски търговски център,
ж.к. „Младост 1“, София

КОГА

2024

ФОРМАТ

мултимедияен перформанс,
tableau vivant, сетивна инсталация

ИНСТРУМЕНТИ

хореография, пространствена
инсталация, ароматни и
визуални медии, перформативна
драматургия,

СВЪРЗАНИ ОБЛАСТИ

сценография, визуална
антропология, екологично изкуство,
медийни инсталации, градска среда

КЛЮЧОВИ ДУМИ

мултимедияен перформанс, ежедневие
срещу възвишено, медитативно
участие, екологично изкуство,
преосмисляне на пространството

„Стая на края на света“ е мултимедиен перформанс и инсталация на Вероника Десова с куратор Ага Млинчак, който изследва връзката между човека, природата и градската среда. Пространството е изпълнено с аромат на гора и мъгла, които замъгляват зрителското възприятие и създават усещане за алтернативно, почти безвремево пространство. Седем жени-протагонисти изпълняват ритуализирани движения в стил *tableau vivant*, представяйки едновременно ежедневни „офисни“ задачи и символични хореографски действия. Този контраст между „корпоративното“ и „възвишеното“ създава парадоксален ефект, в който природата, индустриализацията и човешките действия се преплитат, а ежедневието се превръща в медитативен танц на ритуал и повторение.

Перформансът работи със сетивата на зрителите – мъглата, ароматите и движението на телата ги потапят в пространство, където наблюдението се превръща в лично и колективно преживяване. Проектът разгръща концепцията за неволната памет и „прустевия ефект“ – внезапни сетивни преживявания, които отключват скрити спомени и емоции. Чрез визуални и пространствени импулси, „Стая на края на света“ предлага размисъл върху съвременното отчуждение, природата като среда за сетивно преживяване и начините, по които архитектурата и човешките тела могат да се слаят в съвместно пространство.

Проектът активира градската среда като участваща сцена: офисът се превръща в пространство за наблюдение и движение, където публиката преминава между изпълнителките и техните ритуализирани действия. Чрез включването на ежедневни „офисни“ задачи като хореографски елементи, зрителите преживяват и интерпретират баналното и познатото в нов контекст, създавайки партиципативна връзка между тялото, архитектурата и социалния живот в града.

**МЕТОДОЛОГИЯ В
УПОТРЕБА**

Комбинация от tableau vivant, хореографски действия, мултисензорни инсталации и перформативно изследване на ежедневно и природно. Перформансът работи с контрастите между банално и възвишено, зримо и сетивно.

**БЕЛЕЖКИ ЗА
БЪДЕЩИ ВЕРСИИ**

Може да се разшири с повече сетивни елементи, интерактивно участие на публика или други пространства за създаване на подобен „пургаторен“ ефект.

Замисълът за бъдещите версии на проекта включва разработката на моторизирани корпоративни машини или скулптури, с които жените-протагонисти ‘работят’. Концептуалната разработка, свързана с изобразяването на корпоративния живот и монотонния ритъм ще бъде хиперболизиран чрез mechanical automata скулптури. Те функционират като автономни агенти в рамките на инсталацията, допълвайки жестовете на изпълнителите със собствените им повтарящи се, роботизирани движения. Представянето на БУНА и „Девет слона“ изследваше теми за индустриализацията и урбанизацията, довели до частичното лишаване на градовете от индигидална идентичност чрез въвеждането на модернизма и международния стил в началото на 20-ти век. Аспекти на тази историческа трансформация могат да бъдат изследвани по-подробно чрез използването на специфични архитектурни среди около София и извън нея. Интерес представлява също така как тази работа може да резонира в контексти извън България.

**АКО ИСКАШ ДА
ОПИТАШ**

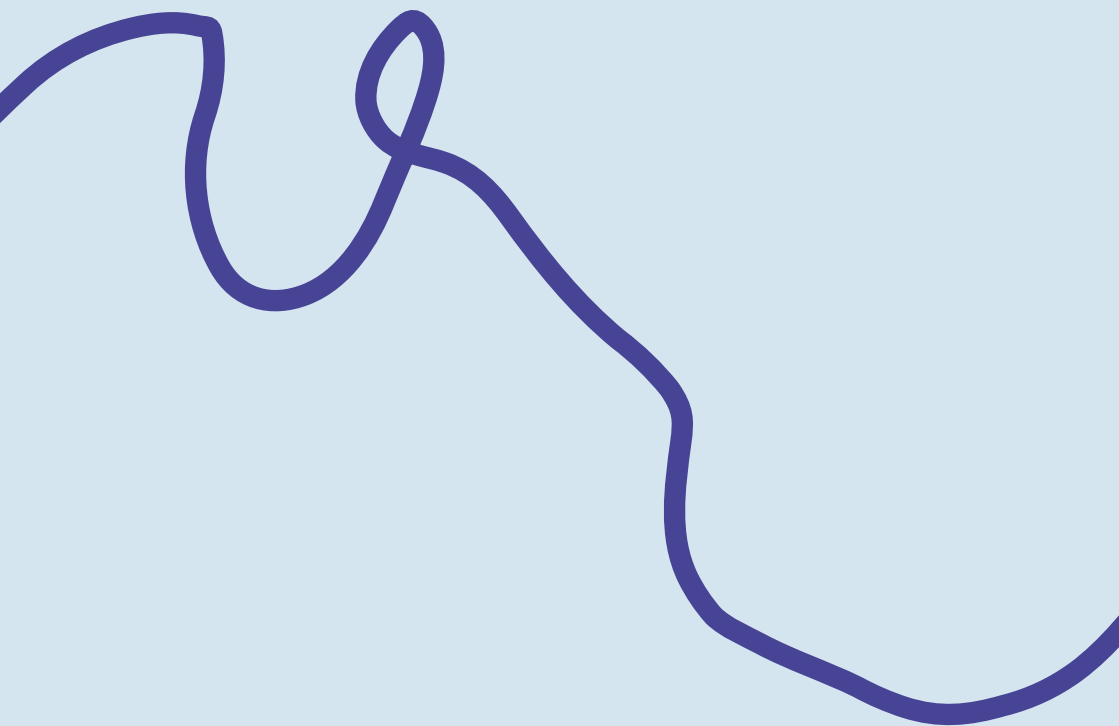
Изберете пространство и сетивни елементи, които да създадат алтернативна атмосфера, и използвайте движения, хореография и инсталация, за да поставите ежедневно в нов контекст. Проектът също така задава въпроса ‘Как разбираме значението на човешката и машинната продуктивност?’. Какво означава да сме продуктивни в ежедневието и работата ни т.е. Зрителят е поканен да постави пог въпрос всяко движение, мисъл, начинание в контекста на пост модернистичната техно феудална реалност, в която се намираме в момента.

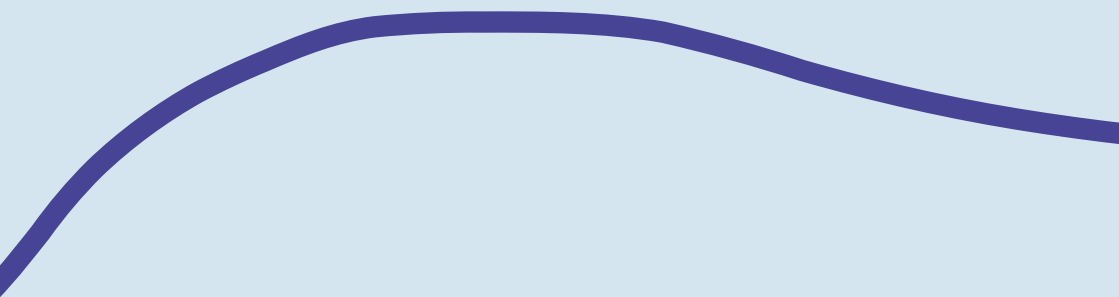
Вероника Десова е мултимедийна художничка и архитектка, родена във Варна и базирана в Ню Йорк. Тя изследва феноменологичната връзка между тялото и пространството чрез архитектурни фрагменти, индустриални дизайнерски методологии, фотография, видео, както и чрез аромати и перформанс. В практиката си преосмисля познати архитектурни елементи, като ги активира чрез мирис, звук или движение. Системи на архитектурен разпад и структури на ръба на колапс служат като отправна точка за изследване на уязвимостта и социалната травма в двусмислен архитектурен език, повлиян от модернизма.

Куратор на перформанса е **Aga Paulina Mijnczak**, която представя 16Nst Curatorial Collective and Gallery, Glasgow, UK. 16Nst Collective има за цел да оспори половите и класови различия в сектора на съвременното изкуство и отвъд него, правата и трудовете възможности на маргинализираните в обществото и заформящите се културни разкази.

УПРАЖНЕНИЯ

E

ИНСТРУКТАЖ

Инструкции от Силвия Чернева, инспектор по „игруемост“ на обществени пространства и член на Асоциацията на независимо играещите граждани в трудоспособна възраст

АВТОР СИЛВИЯ ЧЕРНЕВА

В рамките на **Sofia Night Performance** през 2025 г. Силвия Чернева влезе в ролята на „инспектор по игруемост“ и проведе кратка лекция с практическа част на място. В квартал с ограничени възможности за приятно прекарване навън, нейното участие постави въпроса къде и как можем да бъдем заедно в публичното пространство – без това да е обвързано с консумация или конкретна функция, а чрез игра, въображение и внимание към мястото.

ИНСТРУКТАЖ

Здравейте! Аз съм Силвия Чернева, инспектор по игруемост на обществени пространства. Тук съм поради небивалия интерес към дейността на нашия инспекторат и в името на целта да запознаем повече от вас, които имат интерес да получат лиценз, с детайлите, практиките и регламента на нашата дейност.

За да добия представа за аудиторията – има ли сред вас хора с деца? Хора с кучета? С някои от вас може би се изправяме пред сродни проблеми. А има ли от останалите – без деца и кучета – хора, които си спомнят скоро да са си играли просто така? С вас може да поговорим по-късно, за всички останали – надявам се тази лекция да е точното нещо, от което имате нужда, след края ще оставим време за въпроси.

Лекцията ще протече на няколко етапа: първо ще ви разкажа малко повече за мен и за дейността на инспектората и на асоциацията, ще обобщим характеристиките, които правят едно пространство игруемо, и накрая всички ще имат възможност да се включат в практическо оценяване на това забележително пространство, в което се намираме.

Какъв е моят бекграунд? Аз съм член на асоциацията на независимо играещите граждани в трудоспособна възраст. Нашата дейност е ниско квалифицирана, но въпреки това – не особено популярна и до голяма степен анонимна. Понякога може да бъде объркана с тази на спортуващите на открито, но, за разлика от тях, ние нямаме цел да отслабнем, заякнем, или да извършим определен брой повторения. Има припокриване и с паркур и фриърън обществото, освен че ние нямаме интерес към виртуозни атлетични постижения и дори към създаване на съдържание в Инстаграм.

Какво точно правим, тогава? Нашата дейност, както казах, е нефункционална и точно в това се крие нейният потенциал. В основата е въпросът: мога ли да използвам тялото си по необичаен начин? Ако се замислим, навлизайки в зрялата си възраст, повечето хора се изправяме пред предизвикателството да извършваме постоянна полезна дейност и нашето тяло навлиза в един режим, в който обслужва тези функции. И така го използваме по ограничен набор начини – ходим, седим... други? (въпрос към публиката).

Идеята на времето за игра е да изпробваме други неща, които телата ни могат да правят, но не получават възможност. Например – да се покатерим, да се залюлеем, да се завъртим, да ни се завие свят, да се скрием някъде. Това са дейности, които нямат друга функция, освен да ни е интересно и забавно в настоящия момент, да се свържем с друг човек, играещ с нас. По-малко очевиден резултат е че, понякога, поставяйки тялото си на ново място, откриваме нова гледна точка и към света наоколо, и към света отвътре.

Какви характеристики има едно място, за да позволи такъв тип игра? На първо място, има нужда от ниво на сигурност и безопасност. В изследванията си откривам, че, за да мога да поемам риск, имам нужда да се чувствам безопасно. Например – да не минават коли. Също – да има вид гръб. Формата на пространството също има значение. Ако има функция – например вървене по тротоара, е добре да не се застъпваме с нея, за да не пречим и да не ни пречат. Също по отношение на сетивата – има голямо значение колко е шумно едно място, колко е горещо, колко е студено, става ли течение, проветриво ли е. Колко е приятно да останем на него.

Има ли нужда от специални съоръжения за игра? Тези с деца и кучета може би ще потвърдите, че те могат да играят навсякъде. Всъщност ние всички можем да играем навсякъде и в градското пространство вече има съоръжения за това. Част от нашата дейност е и упражняването на въображението, в което виждаме познати неща по непознат начин, свързан с възможностите, които предоставят на нашето тяло.

И ето ни на прага на практическата част на лекцията – може би ще попитате дали мястото, на което сме в момента, отговаря на този необходим минимум.

Виждаме, че трябва да се подходи с въображение. Затова сега предлагам да изпробваме игруемостта на този триъгълник, въпреки че по предназначение той представлява един тротоар и един паркинг. Аз направих предварително изследване и точките игруемост по моята скала за малко не достигнаха, затова съм донесла това допълнително съоръжение. Вие може да го третирате като част от пейзажа и да го включите в оценките си.

ПРАКТИЧЕСКО УПРАЖНЕНИЕ

1

Идентифицираме елементите на мястото, които са съизмерими с тялото и могат да предлагат интересни възможности за движение.

2

Изпробваме движението, което сме си представили, и наблюдаваме доколко ни е интересно и/или приятно да го изпълняваме. Това са субективни категории, защото интересно понякога може да включва дискомфортно или предизвикващо физическите умения.

3

Внимаваме и се грижим за собствената си безопасност!

4

Спрямо преживяването си върху всеки елемент го оценяваме по следната скала:

- 3 м.:** не се чувствам в безопасност
- 2 м.:** нещо в средата ме разсейва или дразни
- 1 м.:** дискомфортно е при по-дълго оставане – шумно/горещо/студено/др.
- 0 м.:** не преживях нищо особено интересно
- 1 м.:** намерих първоначално движение, но не намерих нищо след него
- 2 м.:** мога да прекарам поне 10 мин. тук
- 3 м.:** мога да стоя цял ден

Силвия Чернева работи в областта на танца, перформанса и киното, с интерес към ежедневно движение, играта и политиката на публичното пространство. В практиката си тя създава интерактивни ситуации и инсталации, включително „Критична маса“ и „Нестабилна земя“, и изследва възможностите за участие и игра чрез проекти и резиденции като Trilateral Exchange (2023–2024).

ВЪОБРАЖАЕМ СЦЕНАРИИ ЗА ЕДНО МЯСТО

АВТОР ЖАНА ИВАНОВА

В своята практика Жана Иванова преосмисля модели и структури от ежедневието, с които отдавна сме свикнали и приемаме за даденост. Проектите ѝ включват стратегии от перформанс изкуството, за да провокират ситуации, в които междуличностните отношения и властовите динамики са в постоянно движение. Макар конструкциите в работата ѝ да изглеждат формални и подчинени на правила, те разкриват нееднозначността, заложена в самите тези правила.

„Въображаем сценарий за едно място“ е работилница, която Жана Иванова проведе през 2023 г. в Swimming Pool. Тя включваше поредица от упражнения, насочени към синхронизиране на колективното въображение и създаване на моментни реалности. Тези упражнения публикуваме за първи път тук.

ВЪВЕДЕНИЕ

Следващите упражнения могат да се практикуват при приближаване към гадено място с артистични намерения, но също и за допълнителното удоволствие от всяко пространство, в което се окажете и разполагате с малко време.

Упражненията могат да се изпълняват самостоятелно или в компания, на избрано от вас място – на закрито или на открито, пълно с хора или напълно пусто. Работете на място колкото е възможно повече, но само ако усещате, че това е правилното нещо.

Упражненията са разделени в 3 части. Можете да ги практикувате в три последователни дни или в ритъм, който ви поглежда най-добре. Поканени сте да интерпретирате, модифицирате и адаптирате съдържанието им по начин, който намирате за подходящ.

Можете да повтаряте всяко упражнение толкова пъти, колкото желаете. Посочените продължителности са ориентировъчни – изпробвайте ги, вижте какво работи най-добре за вас и при нужда ги променете.

Носете си тетрадка. По време на упражненията записвайте всичко, което неочаквано се прояви по какъвто и да било начин – мисъл; звук; мирис; цвят; фраза.

Препоръчително време от деня за практика е средата на следобед. Когато мисля за места, винаги ги помня или си ги представям по това време – около 15:00 часа. Не съм сигурна защо – може би дотогава повечето места са имали възможност да се установят в спокойно, тихо, очакващо състояние – предразположени към разгръщане на прекрасни потенциали.

Загряващите упражнения са частично заимствани от художничката Дора Гарсия и адаптирани за целите на тази практика.

ЧАСТ 1: СЕГА И ТОГАВА

ОРИЕНТИАЦИЯ

Продължителност: 10 минути

Стойки неподвижно или движейки се в пространството, разгледайте мястото, на което се намирате – обърнете внимание на детайлите, слушайте звуците, усетете миризмите, телесните усещания. Къде са границите на това място, кой го обитава и как вашето присъствие влияе на него?

ЗАГРЯВКА 1

Значимо място, минало

Продължителност: 10 минути

1. Застанете или седнете удобно. Затворете очи.
2. Помислете за място от миналото, което ви е направило силно впечатление.
3. Поставете се мислено там и започнете бавна въображаема разходка. Описвайте мястото такова, каквото го помните, подреджайки спомените според маршрута: влизате в пространството, започвате да вървите, гледате надясно, наляво, напред, назад, продължавате, докато отново го напуснете.

РАМКИРАНЕ

Продължителност: 20 минути

Застанете в центъра на избраното място. Затворете очи, после ги отворете и определете рамката на това, което виждате. Повторете няколко пъти. Изберете рамка, която ви привлича най-силно. Опишете какво виждате – на глас, мислено или писмено. Може да работите с повече от една рамка. Рамкирането, както и описанието, може да извика в съществуване неща, които иначе са твърде малки, бавни или бързи, за да бъдат забелязани.

ВАРИАЦИЯ 1: Изберете рамка и помислете дали нещо липсва в нея. Ако да – назовете това нещо 8 пъти и усетете как за момент се проявява. Как това променя рамката?

ВАРИАЦИЯ 2: Изберете рамка и детайл в нея. Потърсете (или си представете) други детайли, започващи със същата буква – например: буболечка, блок, булевард, банан, бизнесмен. Какъв ритъм създава това и как влияе на рамката?

КОНТАКТ

Продължителност: 15 минути

Изберете особеност от мястото, приблизително с вашия размер. Поставете тялото си или част от него върху тази особеност по начин, който намирате за подходящ. Движете се бавно, регистрирайте формата ѝ, начина на допир, как поддържа тежестта ви. Движете се сякаш сте от мека, тежка, лепкава течност. Намерете баланс. Спрете, останете за момент и се освободете.

ЧАСТ 2: ВЕЧЕ НЕ, ВСЕ ОЩЕ НЕ**ОРИЕНТИАЦИЯ**

Продължителност: 10 минути

Стоейки неподвижно или движейки се в пространството, разгледайте мястото, в което се намирате – обърнете внимание на неговите детайли, вслушайте се в звуците, усетете миризмите, телесните усещания. Къде са границите на това място, кой го обитава и как вашето присъствие влияе на него?

ЗАГРЯВКА 2Значимо място, настояще
Продължителност: 10 минути

1. Застанете или седнете удобно. Затворете очи.
2. Върнете се към мястото, което посетихте мислено в предишната замявка.
3. Повторете маршрута, който тогава извървахте (мислено). Този път се опитайте да си представите как изглежда това място днес, точно сега, в момента, в който го описвате.

**ПРОМПТОВЕ
ЗА ПИСАНЕ**Помислете върху понятието **лиминално пространство**

„Лиминалното пространство е времето между това, което е било, и това, което предстои. То е място на преход, изчакване и неизвестност. В лиминалното пространство се случва всяка трансформация – ако се научим да чакаме и да му позволим да ни оформя.“

ЛИМИНАЛНОСТ: термин от антропологията, който описва усещането за неяснота или дезориентация, което изпитваме в състояние на преход между един етап и следващия.

ПРОМПТ 1

Продължителност: 10 минути

Във въображението си създайте пространство, което бихте определили като лиминално. То може да бъде реално място, което познавате, пространство от филм или роман, или изцяло въображаемо място. По някаква причина на мен първо ми изниква обществена плувна басейн. Най-добре е да се доверите на първото пространство, което изплува в съзнанието ви.

Запишете всички асоциации, символи, препратки, отделни думи, които възникват от тази въображаема среда.

ПРОМПТ 2

Продължителност: 30 минути

Изберете 1 или 2 фрагмента от написаното по-горе, които усещате, че могат да се разгърнат в една от следните три ситуации:

- ситуация на напрежение
- ситуация на омагьосване
- ситуация на свързване

Позволете на ситуацията да се развие във въображението ви и я опишете в каквата форма пожелаете. Опишете какво се случва – може да е нещо минимално и почти незабележимо, или пък разточително и зрелищно. Бъдете конкретни: има ли хора, колко са, кои са те, как изглеждат, как се отнасят един към друг. Има ли миризми, телесни усещания, чувства, мисли. Какви емоции се появяват. Просто описвайте, без да търсите развързка.

ПРОМПТ 3

Продължителност: 15 минути

Препишете отново текста, който току-що написахте, този път като абстрахирайте езика. Може да се превърне в списък от съществителни, в набор от инструкции, в стихотворение, в диалог; можете да повторите изречение, което харесвате; да преминете към гледната точка на неодоушевен обект – изберете форма по ваше желание. Можете също така да изолирате една част и да абстрахирайте само нея, ако усещате, че тя ви повежда в нова посока – позволете това да се случи.

ЧАСТ 3: ТУК И ТАМ

ОРИЕНТИАЦИЯ Продължителност: 10 минути

Стойки неподвижно или движейки се в пространството, разгледайте мястото, в което се намирате – обърнете внимание на детайлите му, звуците, миризмите, усещанията. Къде са границите на това място, кой го обитава и как вашето присъствие влияе върху него?

ЗАГРЯВКА 3 Значимо място, бъдеще Продължителност: 10 минути

1. Застанете или седнете удобно. Затворете очи.
2. Върнете се към мястото, което посетихте мислено в предишната замявка.
3. Повторете маршрута, който извървахте (мислено). Този път си представете как изглежда това място в бъдещето. Колко далечно е това бъдеще – решавате вие.

СЪБИРАЙ, ПОДРЕЖДАЙ, РАЗПОЗНАВАЙ, ИГРАЙ

Продължителност: минимум 180 минути

Въз основа на всичко, което се е появило по време на горните упражнения, съберете и обединете различни материали. Това могат да бъдат фрагменти, върху които вече работите; откъс от книга; сцена от филм; цитат; музикално произведение; рецепта; списък за пазаруване; последователност от движения; звуци. Можете също да събирате материали от самото място, с което работите – всичко, което усещате като заредено.

Започнете да организирате тези материали. Редувайте интуитивни избори с познати за вас структуриращи и редакционни процедури. Модифицирайте и използвайте методологии за подреждане, произтичащи от собствената ви практика и подход. Разпознавайте композиционните принципи и изискванията, които възникват от самия материал.

НЯКОИ ПРИМЕРИ ЗА МЕТОДИ НА РЕОРГАНИЗАЦИЯ

- Направете рисунка на лиминалното пространство, с което работихте по-рано. Тя може да заема цялата страница или само ъгъл, може да съдържа думи и т.н. Разглеждайте тази рисунка като карта и я използвайте, за да създадете хореография на избраното от вас място.
- Приложете понятието „кинематографичен близък план“ към жив перформативен материал и преценете как тази логика го променя.
- Вземете 6 фрагмента и ги подредете в правилния ред.
- Променете всички текстове в бъдеще време.
- Пренапишете част от текстовете от гледната точка на неогушевен обект, например сграда.
- Пренапишете текст от гледната точка на дете.

Накрая съгlobeте последователност от материал, която можете да повтаряте. Изпълнете я веднъж. Преорганизирайте последователността от гледната точка на избраното място. Изпълнете я отново. Отбележете какво се променя. Повторете още веднъж, този път от собствената си гледна точка. Отбележете какво се променя. Продължавайте, докато постигнете добър баланс.

Жана Иванова е визуален и перформанс артист, родена в Русе и базирана в Амстердам. Тя завършва DasArts и е резидент в Rijksakademie, с международни участия в институции като Centre Pompidou, Kunsthalle Basel и Stedelijk Museum, както и преподавателска дейност в DasArts и ARTEZ (BEAR).

Handwritten notes on the white sheet of paper:

- Heir Gerson
- Aspen Calk
- Quat
- Procinga
- Parakee
- Jasnik
- Drumson 2
- Reshaly
- Reshaly

Diagram showing a vertical line with arrows pointing left and right.

HCT#

КАКВО ЩЕ НИ ПОПЪТТА СЛОНЪТ?

Кратки методологически съвети за
интервюта в артистични проекти

АВТОРИ КОНСТАНТИН ГЕОРГИЕВ И МАРТИН ТОМОВ

Освен около обекта си на изследване – човека в социокултурната му цялост – ядрото на антропологията се е изградило и около специфичните методи на дисциплината. Десетилетия преди Бронислав Малиновски да систематизира идеята за включено наблюдение през 20-те години на миналия век, неговите колеги вече са започнали да се потапят в света на непознати за тях общности и култури, участват активно във всекидневния им живот и постоянно разговарят. С всяка следваща бележка, с всяко следващо наблюдение, те са все по-близо до местното разбиране на света, независимо дали става дума за език, религия, икономика или въобще за това какво е да си човек.

В последните години много антрополози се опитват да променят начина, по който дисциплината произвежда знание. Дисциплина се стреми да стане по-колаборативна и по-достъпни в езика си, но в същината си продължавам да вярваме в разговора като основен метод. Особено истината за социалния свят и субективното преживяване е някъде по средата. Това остава мястото, където се срещат различните начини за живеене в света и различните аналитични рамки.

Вероятно затова много от „изследователските“ процеси в изкуството приличат на тези в антропологията. За Джордж Маркъс приликите между много течения в перформанса и концептуалното изкуство от една страна и антропологията от друга се дължат на общите им корени в модернизма (Marcus 2010, 269). Експлицитните диалози са като че ли относително редки, но антропологията и изкуствата си говорят постоянно през изминалия век. Като антрополози, които понякога си сътрудничат с артисти или самите ние правим изкуство, предлагаме текст в две части. Първата дава малка част от разказа, в който антрополози и артисти заедно търсят или дори конструират истината за света. Втората пък представя кратък наръчник за правене на това, което в антропологията често наричаме „дълбочинно интервю“.

ЧАСТ 1

ПРЕДИСТОРИЯТА: АНТРОПОЛОГИЯ, ДЖАЗ, СЮРРЕАЛИЗЪМ

Връзките между антропология и изкуство не са ново явление. Зора Нийл Хърстън, ключова фигура в Харлемския ренесанс и една от най-значимите американски авторки на 20-и век, е сред първите ученици на Франц Боас, основоположник на дисциплината и създател на първия департамент по антропология в САЩ. Интервютата, които Хърстън събира в американския Юг, са в основата на много от разказите и романите, които пише в Ню Йорк. Книгата ѝ *Barracoon*, публикувана за пръв път през 2018-а, почти 60 години след смъртта на авторката си, е изцяло базирана върху поредица дълбочинни интервюта с Куджо Люис (Олуале Косола), последният чернокож човек, станал жертва на трансатлантическата търговия с роби.

По същото време, когато Хърстън работи в САЩ, европейските сюрреалисти, етнолози и антрополози също работят заедно. „Около 1905-а Пикасо се сдобива със западноафриканска маска. Тя е красива, изградена изцяло от плоскости и цилиндри. Той открива кубизмът.“ Това пише Джеймс Клифърд (Clifford 1988, 147), антрополог и историк на науката, написал няколко текста, в които проследява връзката между антропология и сюрреализъм в годините преди Втората световна война. В този период сюрреалистките колажи се случват по стените на музеи като *Trocadero*, където авангардният модернизъм е изложен заедно с етнографски артефакти от различни части на Африка и Океания, и в страниците на списания като *Documents*, където сюрреалисти и етнографи коментират невероятно широк спектър от теми, включващи освен всичко останало западната култура, джаза, археологията, очите, индустриалните кланици и фетишизацията на палците на краката. Главният редактор на *Documents*, Жорж Батай е еднакво влиятелен както със сюрреалистката си литература, така и с академичните си анализи.

След Втората световна антропологията става „по-сериозна“ и поне привидно загърбва връзките си с изкуството. Някои обаче продължават да работят и в двете полета, макар че често използват псевдоними за художествените си текстове. В основата си обаче, антропологията се изменя в една колаборативна дисциплина, която се стреми не просто да предложи наратив за другите, а да колаборира с хората, които изследва, като се отнася с уважение и грижа към техните истини. Необходимо е да се стремим към интегративно провеждане на интервютата и да следваме следните практически съвети, що се отнася до провеждане на интервюта и културни изследвания, дори и само в контекста на изкуството.

ЧАСТ 2

Ако и ти като лудите глави на 30-те смяташ, че изкуството трябва да си присвои някои от методите на антропологията, имаме пет съвета, подбрани специално за теб.

ОЧЕВИДНОСТИ

В основата на антропологичните методи стои привидно семплото, но трудно усилие да не приемаме нито отсрещния човек, нито собствените си структури на мислене за напълно очевидни. Една от класическите максими в социалните науки е, че те правят непознатото познато и познатото – непознато. Антропологията се опитва да разбира чуждото, без да го екзотизира, а своето – без да го приема за естествено и универсално.

В този смисъл има случаи, в които едно интервю може да разкрие повече за собствените ни културни, икономически или социални предразсъдъци, отколкото за чуждите. Затова е важно, още преди да започнем интервюто, да помислим какви са онези неща за респондентите и техните културни навици, които приемаме за очевидни и как тези наши категории могат да се прокраднат във въпросите или в анализа ни. В интервюто има място за противоречия и критическа рефлексия както към нас самите, така и спрямо респондентите.

Например, ако влезем в интервюто с готовата идея, че човекът отсреща е преди всичко жертва, бунтар или носител на някаква „типична“ култура, има опасност да чуем само онова, което поддържа тази роля, и да пропуснем всичко, което я усложнява. Ако предварително сме решили, че човекът отсреща е жертва, изпадаме в опасност да зададем уточняващ въпрос („Какво е да си жертва на такъв тип насилие?“), който вече насочва към определен прочит. По-добър въпрос е „Как ти се отрази това тогава?“ или „Какво се промени за теб след това?“

ПОЗИЦИОНИРАНЕ

Уникалността при изследванията на културата, за разлика от другите науки, идва в това, че инструментът за изследване е самият изследовател. В този смисъл интервюиращия никога не е просто неутрален наблюдател. Изследователят в дълбочинните интервюта не просто събира данни, а е активен участник в производството на смисъл. Нашият език, нашето поведение, професия, възраст, пол и начинът, по който реагираме или мълчим влияят върху изказаното и премълчаното. Истината за света, напомня ни Ренато Росалдо (Rosaldo, 1989), не принадлежи нито на антропология, нито на неговите събеседници, а е винаги някъде между тях, в срещата между изследовател и изследван.

Преди да подготвим въпросника си за интервю, е необходимо да помислим в какви отношения попадаме спрямо респондентите си, кои сме ние и как се представяме. Например, когато Катрин Дж. Креймър изследва гласуващите за Републиканската партия американци в Уисконсин, тя демонстрира, че не влиза в изследването с неутралитет, а като човек, който бива разбран през социални маркери. Думите, които използва, структурирането на изреченията ѝ, дори колата, която кара или дрехите, които носи, я поставят в позицията на един академичен, градски елит в очите на респондентите, към които те се отнасят с дистанция. Затова изследователката се стреми да не коригира събеседниците си, а методично да слуша как самите те мислят и формират смисли относно политиката, като постоянно гържи отворен въпроса как нейната позиция влияе върху доверието, достъпа и интерпретацията на темите (Cramer, 2016).

ВИДОВЕ ИНТЕРВЮТА

В социалните науки видовете интервюта могат да се определят в спектър от структурирани до свободни и неформални. Те се делят също и според броя на участниците от индивидуални или групови. При структурираното интервю въпросите са подготвени предварително и се задават в една и съща форма и последователност. То е по-близко до анкетната логика и е полезно, когато търсим сравнимост между много хора, защото позволява по-директно сравнение между техните отговори.

При полуструктурираното интервю интервюиращият има списък от теми и ориентиловъчни въпроси, но може да променя реда и формулировката им и да задава допълнителни въпроси според това, което изниква в разговора. Според Алън Брайман полуструктурираното интервю е подходящо за качествени изследвания, защото позволява по-отворен процес и по-богати, по-подробни отговори.

При неструктурираното интервю рамката е още по-свободна: има обща тема, но разговорът следва логиката на самия събеседник (Vrugan, 2016).

Освен това интервюта могат да бъдат и групови или под формата на фокус групи. В тези случаи ни интересува не само какво мисли отделният човек, а и как хората се съгласяват, спорят, прекъсват се или изграждат общо мнение в присъствието на други.

ПОДГОТВЯНЕ НА ТЕМИ И ВЪПРОСНИК

Подготовката на антропологично интервю обикновено не означава да се напише твърд въпросник, който да се следва механично от начало до край, а по-скоро да се изгради гъвкав списък от теми, ключови въпроси и възможни уточняващи въпроси. Въпросите е добре да служат като ориентир, а не като сценарий. Джоузеф Херманович твърди, че доброто интервю следва структурата на една добра среща или разговор, тъй като не се стреми към механични структури, а се опитва дълбоко да разбере събеседника. Той ни дава съвет да започнем първо с по-обширни въпроси, които да навлязат в темата, след което да задълбаем, а накрая винаги да се погрижим за едно по-позитивно излизане от интервюто с въпроси, които насочват към положителни чувства у респондента.

Методи като мълчание, активно вслушване, постоянни уточняващи въпроси и настоятелност без агресия са ключови за доброто интервю. Например, ако респондентът каже „Скарахме се и приятелят ми хвърли котката върху мен“, по-слабо би било да попитаме „Ама това често ли се случва?“, защото думата „често“ вече въвежда неясна оценка. По-полезно е да попитаме „Случвало ли се е и друг път?“ или „Колко пъти се е случвало?“, защото така търсим конкретност, а не налагаме собствена мярка. Трябва обаче да се има предвид, че всяко интервю е специфично само за себе си и структурата би могла да се променя в зависимост от позицията ни, темата и целта на разговора.

АНОНИМНОСТ, АНАЛИЗ И ПОДБОР НА РЕСПОНДЕНТИ

Освен самото провеждане на интервюто, изследователят има и още няколко важни задачи. Това са осигуряването на информирано съгласие, гарантирането на анонимност, анализирането на материала и подборът на респонденти.

Информираното съгласие означава човекът отсреща предвидливо да знае за какво се прави интервюто, как ще бъде използвано, дали ще бъде записвано и дали части от разказа му могат да бъдат цитирани, преразказвани или включвани в по-широк проект. Когато преминаваме през процеса за информирано съгласие, трябва да имаме предвид, че то може да бъде оттеглено по всяко време, включително и непосредствено преди публикуване на материала. Ако някой от събеседниците ни поиска да не използваме вече записано интервю или друг тип събрани данни, дължни сме да се съобразим с това, особено ако става въпрос за уязвими групи или хора. Затова е необходимо да разменим контакти с респондентите си и, в случай, че сме се поели подобен ангажимент пред тях, да им покажем финалната версия на работата си, преди тя да бъде публикувана или показана в публичното пространство.

Анонимността не се изчерпва със смяна на името, защото човек може да бъде разпознат и по професия, възраст, населено място, семейна история, институция или конкретна случка. Затова още при транскрибирането и цитирането е важно да преценим кои детайли са наистина необходими за смисъла на анализа и кои само увеличават риска за респондента. Например, дори да сменим името, респондентът може да остане разпознаваем, ако го опишем като „45-годишна учителка от малък град, която е напуснала работа след публичен конфликт в местното училище“. В такъв случай именно съчетанието от професия, място и конкретна случка прави анонимността крехка.

Анонимизирането е „златният стандарт“ на дисциплината ни, но не е задължително, особено ако събеседниците ни изрично са пожелали да бъдат показани с истинските си имена и лица. Някои съвременни автори смятат, че използването на истински имена (след изричното съгласие на интервюираните!), е добър инструмент за изграждане на доверие и отговорност между антрополозите и техните събеседници или пък за посочване на източника на някоя идея. Ако нашият текст или творба стъпват върху идеите на човека, с когото сме разговаряли, защо да не ги цитираме поименно така, както бихме цитирали колега академик или артист (McGranahan, 2021; Уопинси & Parker, 2024)?

Анализирането на интервютата от своя страна не се свежда то намиране на силни цитати, а е методологичен процес, който се извършва чрез така нареченото кодиране. Кодирането е първата стъпка в анализа, при която на отделни части от материала се дават кратки смислови означения, за да могат после тези означения да се сравняват, презгрупират и свързват в по-обща категории, повтарящи се модели и теми в зависимост от теоретичната ни гледна точка (Saldana 2013). То не е просто етикетирание, а начин да се мине от отделния цитат към по-широката идея и после обратно към всички места в материала, където тази идея се появява. Затова анализът не спира при отделните кодове, а продължава през тяхното групиране, обработване и свързване в по-ясна картина на казаното, както и до тяхното теоретично осмисляне.

Подборът на респонденти също изисква предварителна планиране, базирано на темите на изследването. Понякога е важно да се търси разнообразие от позиции и гледни точки, а понякога по-полезно е да се работи с по-тясно подбрана група хора, които имат пряко отношение към темата. Във всички видове и конфигурация на интервютата става дума за една и съща отговорност да не превръщаме чуждите думи в лесен материал за собствения си проект, а да работим внимателно с хората, които са ни се доверили и да се уверим, че правилно сме разбрали всичко, което са ни казали.

DOS

Кажу в началото за какво е интервюто, дали се записва и как ще се използва.

Обясни ясно, че всеки може да оттегли съгласието си по всяко време на изследването.

Подготви интервюто, така че да създадеш безопасна среда за разговор.

Преди да започнеш интервю, дай си сметка за твоята социална позиция и отношението ти към респондентите.

Отнасяй се към казаното като към доверие, което ти е дадено.

Давай си сметка, но и позволявай противоречия у себе си и у другите.

Използвай мълчание, активно слушане и оставяй респондента да говори разказа си.

Използвай гъвкав списък от теми, като се съсредоточиш върху динамиката на разговора.

Използвай уточняващи въпроси от типа на „Какво точно стана?“ „Колко пъти се случва?“ „Кои хора бяха там?“

DON'TS

Не започвай разговор без да си информирал събеседника и да си получил съгласие.

Не се дръж така, сякаш информираното съгласие е дадено веднъж завинаги.

Не структурирай интервюто, по начин, който може да навреди на респондентите.

Не приемай, че твоите категории, език и морални оценки са естествени и универсални.

Не използвай чуждите думи като материал, който просто да употребиш за своя проект, без грижа към човека зад тях.

Не търси онова, което ще потвърди предварително зададената ти хипотеза.

Не води интервюто като разпит.

Не следвай механично списъка с въпроси.

Избягвай качествени определения като „често“, „нормално“, които остават неясни.

DOS

Когато респондентите използват качествени определения като „нормално“, „добро“, „красиво“, обръщай внимание и питай активно какво влагат те в тези думи.

Използвай кимане, „мхм“, „да“, „разбирам“, за да покажеш, че следиш. Това е практичен начин, за да покажеш че следиш.

Провери записващото устройство преди интервюто и по възможност използвай второ за резервен вариант. Допълнително си пригответи нещо за писане, за да записваш важна информация или неща, към които да се върнеш.

Оставяй кратка пауза след важен отговор. Понякога най-същественото идва точно след мълчанието. Понякога важните неща идват и в края на интервюто, когато „формалната“ част е приключила.

След интервюто кодирай и групирай материала по теми и повтарящи се модели.

Завърши интервюто внимателно, така че да гадеш възможност на респондентите да се насочат към нещо позитивно.

DON'TS

Не подминавай определени-ята, които респондентите употребяват.

Не стой с безизразно лице и не се вторачвай в списъка с въпроси, докато човека говори.

Избягвай да отиваш на интервю с неподготвена техника.

Не прибързвай със задаването на въпроси.

Не вади само „силните цитати“ и не ги представяй като анализ.

Не приключвай рязко без да гадеш на респондентите последната дума.

ЛИТЕРАТУРА

- Bryman, Alan, Tom Clark, Liam Foster, Luke Sloan (eds.) (2016). *Social research methods* (5th ed.). Oxford University Press.
- Clifford, James. 1988. *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cramer, Katherine J. 2016. *The politics of resentment: Rural consciousness in Wisconsin and the rise of Scott Walker*. University of Chicago Press.
- Hermanowicz, Joseph C. 2002. "The great interview: 25 strategies for studying people in bed." *Qualitative sociology*, 25(4), 479-499.
- Hurston, Zora Neale. 2018. *Barracoon: The Story of the Last "Black Cargo"*. Edited by Deborah G. Plant. New York: Amistad.
- McGranahan, Carole. 2021. "The Truths of Anonymity: Ethnographic Credibility and the Problem with Pseudonyms." In "Rethinking Pseudonyms in Ethnography," edited by Carole McGranahan and Erica Weiss, American Ethnologist website, 13 December 2021.
- Marcus, George E. 2010. "Contemporary Fieldwork Aesthetics in Art and Anthropology: Experiments in Collaboration and Intervention." *Visual Anthropology* 23(4): 263-277.
- Rosaldo, Renato. 1989. *Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis*. Boston: Beacon Press.
- Saldaña, Johnny. 2013. *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. 2nd ed. London: SAGE.
- Yonuncu, Deniz and Caroline Mary Parker. 2024. "Beyond pseudonyms: Ethics and politics of ethnographic representation" *PoLAR: Political and Legal Anthropology Review* 47(1): 88-89.

Мартин Томов е антрополог и част от екипа на „Грийнпийс“ – България, с интерес към изкуство и социално ангажирани практики. Повече за него може да прочетете на [стр. 27](#).

Константин Георгиев е антрополог с интерес към градските изследвания, политическото въображение и насилието. Повече за него може да прочетете на [стр. 23](#).

ФИНАНСИРАНЕ / ПАРТНЬОРСТВА:

A | 01 **Нито град, нито градина**

Проектът е представен за първи път в рамките на проекта „Нови екологии“, реализиран с финансовата подкрепа на Министерство на културата, програма „Визуални изкуства“. С финансовата подкрепа на Culture Moves Europe.

A | 02 **Междублокови пространства**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивал „Девет слона“ през 2024 г. в сътрудничество с Център за социална визия. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“ и в партньорство с район „Оборище“.

A | 03 **Отвъд „История Славянобългарска“**

Проектът е представен за първи път в рамките на фестивала „Девет слона“ през 2024 г. в партньорство с Център за социална визия. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“.

A | 04 **Някой някога тук**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивал „Девет слона“ през 2025 г. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“, в партньорство с община Бухово. С подкрепата на програма „Мобилност“ на Столична община. Проектът е част от проекта „Създаване на нови културни продукти в градска среда – представяне в София (фестивал „Девет слона“) и Берлин (C*Space)“, финансиран чрез Компонент 11 „Социално включване“, Инвестиция 6 „Развитие на културните и творчески сектори“, Процедура BG-RRP-11.020, Схема за безвъзмездна помощ „Създаване на български продукции и копродукции в сектора на КТИ и промотирането им на европейските и международни пазари за изкуства“ от Плана за възстановяване и устойчивост.

B | 01 **Бум и битак**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивала „Девет слона“ през 2024 г. в партньорство с Център за социална визия. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“.

B | 02 **Музей №20**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивал „Девет слона“ през 2025 г. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“.

ФИНАНСИРАНЕ / ПАРТНЬОРСТВА:

Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“.

В | 03 **Овощните градини на Младост**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на публичната програма „Договаряне“ през 2022 г. в сътрудничество с Център за социална визия. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“.

В | 04 **Червената книга на София**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивала „Девет слона“ през 2024 г. в партньорство с Център за социална визия. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“.

В | 05 **The Shiny Sexu: Хетеротопии в Студентски град**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивал „Девет слона“ през 2025 г. като част от проекта Urban Storytelling School, организиран в сътрудничество със C*SPACE / Берлин и финансиран от Erasmus+. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“.

В | 06 **Къща за слон, самолет, градина**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивала „Девет слона“ през 2024 г. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“.

В | 07 **Рецепти за бъдеще**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивал „Девет слона“ през 2025 г. като част от проекта Urban Storytelling School, организиран в сътрудничество със C*SPACE / Берлин и финансиран от Erasmus+. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“.

С | 01 **Зеленото място без име**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивала „Девет слона“ през 2024 г. в партньорство с Център за социална визия. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“, в с читалище „Васил Левски 1928“ и район „Подуяне“. Дискусията е проведена в партньорство с експерти от Екипа на София.

С | 02 **Да изтъчем Дружба**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фести-

ФИНАНСИРАНЕ / ПАРТНЬОРСТВА:

вал „Девет слона“ през 2025 г. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“, в партньорство с община „Искър“. Проектът е част от проекта „Създаване на нови културни продукти в градска среда – представяне в София (фестивал „Девет слона“) и Берлин (C*Space)“, финансиран чрез Компонент 11 „Социално включване“, Инвестиция 6 „Развитие на културните и творчески сектори“, Процедура BG-RRP-11.020, Схема за безвъзмездна помощ „Създаване на български продукции и копродукции в сектора на КТИ и промотирането им на европейските и международни пазари за изкуства“ от Плана за възстановяване и устойчивост. С благодарност към фирма TUPLEX за предоставяне на материалите.

C | 03 **Queer as Folk**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивала „Девет слона“ през 2024 г. в партньорство с Център за социална визия. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“.

C | 04 **Juicegroove**

Проектът е представен в рамките на фестивал „Девет слона“ през 2025 г. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“ и в партньорство с район „Оборище“.

C | 05 **UFO Слон**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивала „Девет слона“ през 2024 г. в партньорство с Център за социална визия. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“.

D | 01 **When There Are No Words Left**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивал „Девет слона“ през 2025 г. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“ и в партньорство с район „Оборище“.

D | 02 **Истории от гъното**

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивал „Девет слона“ през 2025 г. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“ и в партньорство с район „Оборище“.

D | 03 Гледки от никъде

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивала „Девет слона“ през 2024 г. в партньорство с Център за социална визия. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“.

D | 04 Ние сме улицата, която забравихме

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивал „Девет слона“ през 2025 г. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“.

D | 05 Първо любов, после всичко останало

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивала „Девет слона“ през 2024 г. в партньорство с Център за социална визия. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“.

D | 06 Стая на края на света

Проектът е представен в рамките на фестивала „Девет слона“ през 2024 г.. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“.

E | 01 Инструктаж

Проектът е продуциран и представен за първи път в рамките на фестивал „Девет слона“ през 2025 г. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“. Част от Културния календар на Столична община, раздел „Лятна програма“, в партньорство с община „Оборище“. Проектът е част от проекта „Създаване на нови културни продукти в градска среда – представяне в София (фестивал „Девет слона“) и Берлин (С*Space)“, финансиран чрез Компонент 11 „Социално включване“, Инвестиция 6 „Развитие на културните и творчески сектори“, Процедура BG-RRP-11.020, Схема за безвъзмездна помощ „Създаване на български продукции и копродукции в сектора на КТИ и промотирането им на европейските и международни пазари за изкуства“ от Плана за възстановяване и устойчивост.

E | 02 Въображаем сценарий за едно място

Проектът е представен за първи път в рамките на публичната програма „Конституции“ на Център за социална визия през 2022 г. С финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“.

БИОГРАФИИ

Виктория Драганова е куратор и изследовател, инициатор на арт пространството *Swimming Pool* (от 2015 г.), платформата *Център за социална визия* (от 2021 г.) и фестивала „Девет слона“ (от 2024 г.). Практиката ѝ се фокусира върху интердисциплинарни изследвания и артистични формати, които излизат извън рамките на „белия куб“, като активират публични пространства и ангажират местни общности. Като артистичен директор и куратор на „Девет слона“ тя развива фестивала като платформа за децентрализирани и експериментални подходи в градска среда. С докторска степен по право и опит в международни кураторски и образователни програми, тя работи за утвърждаване на изкуството като инструмент за социална рефлексия и споделено градско въображение. Виктория е създател на фондация „Син куб“, в рамките на която се реализират тези инициативи, както и на „Журнал за социална визия“. Издател е на редица публикации, сред които „С теб“ на Стефан Иванов, М.Е.К.О. (*Жестове на нежност*) на Кристоф Сцелай, както и изложбените каталози „Възможната институция“ и „Нови екологии“. Живее и работи в София.

Анна Иванова е илюстратор и асистент-координатор във фондация „Син куб“. Образованието си завършва във Великобритания, а работата ѝ изследва емоционалната архитектура на постсоциалистическия бит – как паметта, идентичността и ежедневието оформят интимните и градските пространства. Тя е съосновател на *The Slavic Tale*, където изследва българската идентичност чрез скулптурни миниатюри на жилища от социалистическата епоха, и е част от *Kolko.slavko* – платформа за рефлексия върху града като пространство на културна памет. Живее и работи в София.

БЛАГОДАРНОСТИ

За съществуването на „Градове с въображение“ на първо място благодарим на всички автори, включени тук, за сътрудничеството и споделения опит — вашите проекти са сърцето, или по-скоро сърцата, на поне деветте слона в града. Този наръчник е и опит да обобщим идеи и посоки на размисъл, формирани в хода на вдъхновяващи разговори с колеги и приятели през годините, сред които Виктор Дамов, Владия Михайлова, Ина Вълканова, Иван Бонев, Каталин Ердьоди, Катя Романова, Любо Георгиев, Любомир Драганов, Михаела Добрева, Рене Георгиева, Стефан Иванов, Стефан Прохоров, Тогора Радева, Яна Генова, Янина Танева и много други.

Щастливи сме да работим отново с Crunchy Oyster по гизайна на това издание, с които развихме и визуалната идентичност на „Девет слона“ от създаването му до днес. Благодарим на Анна Иванова, която с внимание и отдаденост координира не само проектите в рамките на фестивала „Девет слона“, но и подготовката на материалите и редакционния процес по настоящото издание.

Изданието се осъществява с подкрепата на програма „Култура“ на Столична община, която за пореден път застава зад реализирането на общите ни цели за по-отворен, споделен и вдъхновяващ град.

КОЛОФОН

ГРАДОВЕ С ВЪОБРАЖЕНИЕ

Наръчник за практики, изследвания и намеси
в градската среда, събран от опита на „Девет слона“
Първо издание, 2026

Концепция и редактор: Виктория Драганова

Асистент-редактор: Анна Иванова

Графичен дизайн: Crunchy Oyster

Автори: Ремина Алексиева и Ралица Белчева, Елена Балабанска, Константин Георгиев и Съпромат, Мария Гетова, Виктор Дамов, Вероника Десова, София Димова, Ина Добрева, Виктория Драганова, Андреа Драгов и Христо Желев, Елеонора Егрева, Ива Иванова, Жана Иванова, Мария Илиева и Мартин Томов, Коста Каракашян, Мария Македонска и Никола Замбели, Валя Маринова и Кат Тодорова, Изабела Маркова, Мария Минкова, Ана-Мария Молнар, Ашира Морис, Ася Петкова, Славена Петкова, Андреа Попйорданова и Франческа Кастанети, Неда Соколовска, Ирина Стоянова, Силвия Чернева, Елена Чергиланова и ИВ-Кристиан Ангелов.

Автор на използвания снимков материал е Росина Пенчева, с изключение на този към проектите „Нито град, нито градина“, „Овощните градини на Младост“ и „Въображаем сценарий за едно място“, чийто автор е Виктория Драганова / Център за социална визия.

© 2026, Авторите, артистите, фотографите, фондация „Син куб“.

Никаква част от това издание не може да се ползва без писмено съгласие на издателя.

Издател:

Фондация „Син куб“

Бул. „Цар Освободител 10“, ет. 5

София 1000, България

hello@bluecubefoundation.org

Изданието се реализира с финансовата подкрепа на Столична Община по програма „Култура“, направление „Развитие на културните организации и творците в София“.

Фондация „Син куб“

ДЕВ&Т
СЛОНА

С финансовата
подкрепа на:

